

AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA LEHETSÉGES AFRIKAI GYARMATA: RIO DE ORO*

A Habsburgok gyarmatosítási törekvései

A vezető európai államok már a XV–XVI. században megkezdték a gyarmatosítást. Bár a Habsburg család által irányított Spanyol Birodalom a folyamatban komoly szerepet játszott, a család másik ágához tartozó osztrák–cseh–magyar államalakulat ebben a versenyben jelentős hátránnyal kezdett, amit sohasem tudott ledolgozni.¹ Az akkori birodalom Földközi-tengerre és az óceánokra való kijutását nemcsak a Török Birodalom, de más európai államok sem nézték jó szemmel. A Habsburgbirodalom folyamatosan harcban állt a törökökkel, illetve európai ellenségeivel, ezért forrásait legtöbbször a „túlélésre” fordította. Ennek ellenére az 1700-as években a birodalom Savoyai Jenő herceg irányításával nekikezdett egy tudatos flottafejlesztésnek.² Az osztrák Habsburgok ugyanis rájöttek, hogy egyre kevésbé számíthatnak spanyol rokonaik tengeri támogatására, függőségük kiküszöbölése érdekében saját, állandó tengeri haderőt kellett létrehozniuk. 1707-ben megkezdődött a flottaépítés,³ az 1720-as években VI. Károly elkezdte fejleszteni a nápolyi flottát, Triesztben újabb hadihajókat építtetett,⁴ amelyeket Baia, Trieszt és Porto Ré (Kraljevica) kikötőkben állomásoztattak. Azonban a gyors fejlődést az állandósult pénzhiány miatt stagnálás, majd csökkenés követte, így 1733–34-ben a birodalom csak nyolc saját hadihajóval rendelkezett, ami nem volt ütőképese az akkori brit vagy francia hajóhadal szemben. Mivel az osztrák nemesség tagjai ellenérzéssel viseltettek a flottával szemben és nem akartak annak tisztjeiként szolgálni, a hajókat nem tudták megfelelő állománnyal ellátni, azokra főként nápolyi, olasz vagy más nemzetiségű (brit, horvát, német stb.) legénységet szerződtettek.⁵ 1735-ben a spanyol Bourbonok elfoglalták a Nápolyi Királyságot, majd egy éven belül elhalálozott az osztrák flottafejlesztési törekvések élén álló Savoyai Jenő herceg, így nem maradt az uralkodó házhoz közel álló, befolyásos személy, aki a programot továbbvitte volna. Az uralkodó nem költött a flottára, amely így hamarosan megszűnt.⁶

Az akadályoztatások ellenére az államalakulat több-kevesebb sikerrel mégis becsatlakozott a nemzetközi kereskedelem vérkeringésébe, a XVII. és a XIX. század között több kereskedelmi állomást is létesítettek a világ több pontján.

* A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj keretében készült.

¹ *Rady* 2017. 9–12. o.

² *Berenger* 2014. 45. o.

³ *Lund* 1999. 120–122. o.

⁴ *Krámlí* 1998. 426. o.

⁵ *Hochedlinger* 2015. 239. o.

⁶ *Krámlí* 1998. 426. o.

Az egyik sikeres vállalkozás az Ostend Társaság (Kaiserliche Ostender Kompanie) volt, amely Kelet-Indiában és Kínában tevékenykedett.⁷ A Habsburgok 1719-ben Triesztben megalapították az Osztrák Keleti Társaságot, amely azonban csak kevés eredményt hozott.⁸ Az uralmuk alatt álló belga (flamand) területekről viszont már 1717-ben két hajót küldtek Indiába, amelyek jelentős haszonnal tértek vissza.⁹ 1719-ben kereskedelmi koncessziókkal rendelkeztek a Gangesz deltájában található Banquibazart városában is,¹⁰ ahonnan jelentős mennyiségű teát,¹¹ selymet és gyapotot szereztek be.¹² Miután további üzleti lehetőségek nyíltak, az osztrákok 1722-ben ténylegesen is létrehozták az Ostend Társaságot, amely rendkívül gyors fejlődésen ment keresztül.¹³ A Társaság két gyarmatot alapított. Az egyik a délkeleti partvidéken található Coblom vagy Covelong néven ismert település, a brit Madras és a holland Sadras település között, a másik pedig a már említett Banquibazart (Bankipur vagy Banky-bazaar).¹⁴ A társaság olyan sikeres volt,¹⁵ hogy az addig egymással vetélkedő holland, brit és francia gyarmatosító társaságok összefogtak és közös támadást indítottak ellene.¹⁶ Embargót léptettek életbe a Társaság ellen, elfogták és elkobozták a hajóikat, megtiltották, hogy a Társaság hajóin angol és holland hajósok munkát vállalhassanak, hogy angol hajóépítő műhelyekből vásárolhassanak hajókat, vagy éppen Indiában lehetetlenítették el a Társaság kereskedőit.¹⁷ Ez oda vezetett, hogy a Habsburg uralkodó, VI. Károly 1727-ben megállapodott az európai tengeri hatalmakkal és felfüggesztette a társaság tevékenységét,¹⁸ majd 1731-ben a második Bécsi Egyezmény megkötésekor hivatalosan is felszámolta azt. Erre egyes vélekedések szerint azért kerülhetett sor, mivel a társaságot létrehozó és birtokló VI. Károly a szervezet megszűntetéséért cserébe kapta meg a britek, a franciák és a hollandok támogatását, hogy lánya, Mária Terézia – az akkori szokásjoggal ellentétben – örökölhesse a birodalmát.¹⁹ A társaság felszámolása ellenére a Bankipurban található kereskedelmi állomás még 1733-ban is létezett, amikor a közelben található Hugli város katonai kormányzója – a többi európai

⁷ Kratoska 2001. 288., 302. o.

⁸ Búr 2011. 86. o.

⁹ Hunter 1886. 373. o.

¹⁰ Ma: Icsapur, Kalkutta mellett.

¹¹ Chaudhuri 2006. 390–391. o.

¹² Turcsányi – Hegedűs – Bán 2016. 84–85. o.

¹³ Azt hogy az osztrák Habsburgok komolyan gondolták a gyarmatosításba való bekapcsolódást, jól mutatja, hogy VI. Károly az 1723 augusztusában az Ostend számára kiállított pátenslevélben magát Kelet- és Nyugat-India, a Kanári-szigetek és más területek királyának nevezte, illetve felhatalmazta a társaságot, hogy szabadon kereskedjenek Kelet- és Nyugat-Indiában, valamint az afrikai partokon. Milburn 1813. 409. o.

¹⁴ Hunter 1886. 373. o.

¹⁵ Az Ostend Társaság súlyát jól jelzi, hogy az 1725–26-ban az európai teaimport több mint a felét birtokolta. Dhondt 2015. 397–437. o.

¹⁶ Bár 1717. január 4-étől a britek, a franciák és a hollandok szövetséget kötöttek egymással, a kereskedelmi társaságaik rivalizálása megmaradt. – Chaudhuri 2006. 128. o.; Dhondt 2015. 397–437. o.

¹⁷ Singh 2006. 557–562. o.; Dhondt 2015. 397–437. o.

¹⁸ Milburn 1813. 410–411 o.

¹⁹ Az uralkodó 1713-ban fogadtatta el a leányági örökösödést biztosító Pragmatica Sanctiót, amely elméletileg biztosította Mária Terézia későbbi problémamentes uralkodását. Ennek ellenére 1741-ben az éppen csak hatalomra kerülő uralkodónőnek közel két évtizedig kellett háborúznia, hogy jogait biztosítsa más európai államokkal szemben. Ingraó 1994. 144–145. o. – Ezzel a vélekedéssel nem mindenki ért egyet. Frederik Dhondt történész szerint az örökösödési törvény csak egy kifogás volt, ugyanis a britek és a hollandok fontosabbnak tartották a spanyol–osztrák szövetség mindenáron történő megakadályozását, ugyanis abban az esetben az osztrákok anyagi bázisával egy olyan tengeri hatalom jöhetett volna létre, amely nemcsak felborította volna az akkori geopolitikai egyensúlyt, hanem amellyel a britek, hollandok, franciák még közösen sem bírtak

kereskedelmi társaság biztatására – támadást indított ellene. A kemény harcot követően a túlélők feladták a gyarmatot és elhagyták azt.²⁰

Ezt követően a birodalom jó ideig nem próbálkozott újabb tengerentúli hódításokkal. Változás az 1760-as években történt, amikor a Földközi-tengeren hajózó kereskedőhajók védelme érdekében újra csatahajókat állított fel, amelyek Porto Ré kikötőjében állomásoztak. A kis flotta vezetőjének egy francia származású máltai lovagot, Jean Charles Meaussé-t fogadták fel.²¹ Megerősítették Trieszt szabad kikötővárosát, ahol 1776-tól kezdve bármilyen nemzet kereskedhetett. A fellendülést látva az akkori uralkodó, Mária Terézia bátorította a tengerentúli kereskedelmet, főként az Indiai-óceánon, ahol 1763-ra több birodalmi kereskedőhajó tevékenykedett.²² A haszon annyira nagy volt, hogy 1775. június 5-én az uralkodónó létrehozta a Trieszt Kelet-Indiai Társaságot, amely 1785-ig működött.²³

Az újonnan létrehozott szervezet 1777. március 20-án az osztrák szolgálatban álló brit William Bolts vezetésével a mai Mozambik területén, Malabar-parton a Delagoa-öbölben két erődöt és kereskedelmi állomást épített.²⁴ Azonban a telepések jelenlétét a portugálok nem nézték jó szemmel és 1785-ben elűzték őket, a telepet pedig elpusztították.²⁵ Később a területről II. József hivatalosan is lemondott a portugálok javára, akik itt alapították meg a mai Angola fővárosát, Maputót.²⁶ A Társaság következő gyarmatosítási kísérlete 1778 áprilisában Nicobar (Fredrick-szigetek, Nagobarim) szigetén történt, ahol Bolts vezetésével szintén egy kisebb kereskedelmi állomást hoztak létre, miután azt az addigi dán fenntartók elhagyták.²⁷ Bár a gyarmat jelentős hasznot hozott,²⁸ a Birodalomtól való nagy távolság, az utánpótlás nehézsége és a vállalkozó kedvű telepések hiánya miatt a sziget

volna megbirkózni. Az Ostend felszámolásával így egy világméretű konfliktust akadályoztak meg a szövetségesek. Valószínűleg ezért igyekeztek később is az osztrák Habsburgok bármilyen gyarmatosítási törekvését megakadályozni, illetve azt, hogy komolyabb tengeri haderővel bírjanak. *Dhondt* 2015. 397–437. o.

²⁰ *Hunter* 1886. 374. o.

²¹ *Hochedlinger* 2015. 287. o.

²² *Ingrao* 1994. 214. o.

²³ A szervezet létrehozásában jelentős szerepet vállalt az Ostend Társaság egyik korábbi vezetője, Pierre de Proli fia, Charles de Proli, valamint Ritter von Borrekens és Dominick Nagels, akik az új társaság számára Angliában építették hajóikat, amelyeket aztán európai kikötőkből (Ostend, Leghorn, Trieszt stb.) indítottak Kínába, Indiába, Brazíliaba és Kelet-Afrikába. Azonban a társaság túl gyorsan kezdett növekedni, így nem volt elég ideje megerősödni, majd 1782–83-ban a túlköltekezés miatt csőd közeli állapotba került, amit alig élt túl. A társaságot csempészettel és különböző más „bűncelekményekkel” – például idegen zászló alatt való hajózás, különböző törvények kijátszása a profitnövelés érdekében – is megvádolták az indiai és kínai kereskedelmet kizárólag maguknak akaró britek. *Kratoska* 2001. 293., 304. o.; *Singh* 2006. 486–487. o.; *Mathmur* 1968. 276–278. o. Az uralkodónó tíz év időtartamra adott kereskedelmi jogosultságot a Társaságnak és felhatalmazta azt, hogy a nevében gyarmatot alapítsanak, kereskedjenek Kínában, Indiában és Afrikában, sőt engedélyt adott afrikai és madagaszkári rabszolgák Amerikába történő eladására is. *Milburn* 1813. 411 o.

²⁴ *Mathmur* 1968. 277. o.

²⁵ *Sauer* 2012. 13. o.

²⁶ *Milburn* 1813. 412. o.; *Newitt* 1995. 159. o.; *Barendse* 2009. 152. o.

²⁷ A dánok 1753-ban határozták el a szigetet elfoglalását, amit 1755-ben tettek meg, de az új gyarmatra (Nancowry) költöző kereskedők és telepések valamilyen lázban mind elpusztultak. Ezután a Dán Kelet Indiai Társaság misszionáriusokat (Moráviai Testvérek) hívott a gyarmatra a helyiek keresztény hitre térítésére. A dánok 1769-ben újra gyarmatot alapítottak a szigeteken, de 1771-re a misszionáriusok, az őket védő katonák és a telepések jelentős része ismét valamilyen betegségben életét vesztette. Ezek után a dánok kivonultak a szigetekről, de annak birtokjogáról nem mondtak le, a dán misszionáriusok 1783-ig maradtak. *Mathmur* 1968. 272–276. o.

²⁸ A korábbi portugál kísérletekkel szemben az osztrák kereskedők jelentős mennyiségű elefántcsontot vásároltak fel a területen és szállítottak az európai piacra. *Newitt* 1995. 159. o.

1783-ra elnéptelenedett.²⁹ Miután az osztrákok nem voltak képesek fenntartani jelenlétüket, a dánok visszafoglalták a korábban birtokolt területeket. Azt, hogy a Birodalom nem tett le a gyarmatosítási törekvésekről, jól mutatja, hogy 1858-ban és 1866-ban ismét próbálták megszerezni a Nicobar-szigeteket, sikertelenül.³⁰ A Társaság a Malabar-szigetek használati jogának megvásárlásáról is tárgyalt a Mysore-i szultánnal, sőt Kínában is sikeresen terjeszkedett.³¹ Az egyre eredményesebb tengeri kereskedelem, valamint az aktív osztrák hódítási kísérletek azonban felkeltették a gyarmatosítást korábban kezdő és azt hatékonyabban végző államok figyelmét, és ismét összefogtak az osztrákok ellen, akik képtelenek voltak kisméretű gyarmataikat védelmezni. Ezért II. József, aki egyébként is ellenszenvvel viseltetett a Társaság irányába, 1785-ben megszüntette a társaságot és összes gyarmati igényét feladta.³²

A Habsburg uralkodókat több esetben is keresték meg olyan „vállalkozó” személyek, akik a birodalom nevében gyarmatosítottak volna. Bár több olyan terv is született, amelyek akár rentábilisak is lehettek volna, ezekből az uralkodói támogatás hiányában végül semmi sem valósult meg. Az egyik érdekes, magyar vonatkozású megkeresés gróf Benyovszky Móricztól érkezett, aki 1783-ban azzal a kéréssel fordult II. Józsefhez, hogy engedélyezze számára egy madagaszkári gyarmat létrehozását. Azonban más esetekhez hasonlóan a gróf sem nyerte el az uralkodóház támogatását terve megvalósításához, így az csalódottan Angliába majd Amerikába utazott, hogy a tervének megvalósításához anyagi támogatást szerezzen. Bár képes volt expedíciót indítani a szigetre, ott alulmaradt a franciákkal vívott harcban, így a szigetet végül a franciák gyarmatosították.³³

A sikertelen gyarmatosítási kísérletek bukását főként az okozta, hogy bár Mária Terézia óvatos flottafejlesztésbe kezdett, fia, II. József nem folytatta azt. A birodalom alulmaradt a többi európai állammal szemben a gyarmatosítási versenyben. 1786-ban az államalakulatnak két hajója volt, és azt is osztrák szolgálatba állt brit kapitányok irányították. Ez a helyzet nem változott 1797-ig, amikor a campofornidói békekötés után a Velencei Köztársaság – és ami a korábbi büszke hajóhadából megmaradt – beolvadt a birodalomba.³⁴ A következő közel egy évszázadban bár több felfedezésben is részt vettek a birodalom polgárai, kormányzati támogatás hiányában az Afrika gyarmatosításáért folyó „versenyfutásban” nem vett részt a Birodalom.

²⁹ Mückler 2013.

³⁰ Turcsányi – Hegedűs – Bán 2016. 85. o.; Bíró 2011. 87. o.

³¹ Vego 2013. 26. o.; Hallward 1920. 183–185. o.

³² Sauer 2012. 13. o.

³³ Teixeira 1966. 127–134. o.

³⁴ Hochedlinger 2015. 288. o.

Újabb gyarmatosítási törekvések, expedíciók

A XIX. század utolsó harmadában az Osztrák–Magyar Monarchia direkt gyarmatosításban nem vett részt, céljait tudományos expedícióként próbálta álcázni.³⁵ Expedíciót indítottak Borneó és Guadalcanal szigetén is,³⁶ ahol azonban az őslakosok fegyveres ellenállásán minden kísérlet meghiúsult.

Az osztrák kormányzat támogatásával indult Dél-Szudánban 1846-ban egy osztrák jezsuitákból álló misszió, melynek egyik feladata a francia befolyás csökkentése volt a régióban, illetve egyes osztrák körök szerettek volna gyarmatot létrehozni Kelet-Afrikában – Abesszínia, Etiópia és Darfur területe jött szóba –, amihez bázisként számoltak a katolikus misszióval. Olyannyira komolyan vették az esetleges gyarmat létrehozását, hogy még az évben a kormányzat Khartoumban egy konzuli beosztást rendszeresített, ahová 1850-ben a híres tudóst és felfedezőt, Johann Wilhelm von Müller bárót nevezték ki, aki Dél-Szudánban egy büntető telep létrehozását javasolta a koronának.³⁷ Őt alig egy év múlva Theodor von Heuglin váltotta, majd 1852-ben Constantin Reitz került a posztra, akinek feladatkörébe a kereskedelmi és diplomáciai kapcsolattartás mellett az esetleges gyarmatosítási lehetőségek felkutatása is beletartozott.³⁸ Ugyanakkor a Haditengerészet vezetői úgy gondolták, hogy a Szezei-csatorna megépítése jó lehetőséget nyújtana a kelet-ázsiai kereskedelem kiépítéséhez is, ezért vasútvonalat építettek Bécs és Trieszt között, sőt részesedést szereztek a Szezei csatornában is.³⁹ Felmerült, hogy a Nicobar-szigeteket ismét gyarmatosíthatnák, illetve Kínában szerezhethének egy kikötőt, amit kereskedelmi és elosztó központként használnának. Tudományos álcaként a Novara fregatt majd három

³⁵ Hogy mekkora volt a Birodalom érdeklődése az esetlegesen gyarmatosítható területek iránt, jól mutatja, hogy a kormányzat finanszírozta a híres osztrák utazó, Ida Pfeiffer 1851 és 1854 közötti útját is, melynek során a hölgy több olyan területet is felkeresett, mint Afrika, India, Kína és Óceánia több szigete, ahol jelentős időt töltött el. Azon kívül, hogy útikönyvet írt utazásairól, valószínűleg a Külügyminisztérium tisztviselői számára is fontos adatokat szolgáltatott. Több osztrák, cseh és magyar kutató tudományos tevékenységét, utazásait is finanszírozta a kormányzat a későbbi esetleges haszon reményében. *Mückler* 2013.

Hasonlóképpen az osztrák–magyar államalakulat több alkalommal nyújtott hittérítőknak, tudósoknak és más felfedezőknak támogatást, vélhetőleg nem csupa szívjóságból. Kevesen tudják, hogy Teleki Sámuel 1887/1888-as kelet-afrikai expedícióját is jelentős anyagi támogatásban részesítette a Monarchia, de adtak fegyvereket, sőt a Monarchia térképésztisztjeit is „elrejtették” több tudományos expedícióban. Ez pedig azt jelzi, hogy igenis volt érdeklődés a kormányzat részéről az újonnan felfedezendő területek iránt. Ezt a vélemlényt erősíti az osztrák flotta egyik admirálisának, Maximilian Daublebsky von Sternecknek az 1880-as évek közepén tett kijelentése is: „A különböző újságok teli vannak különféle nyilatkozatokkal, amelyek azt állítják, hogy Ausztria nem érdekelt a tengerentúli gyarmatok létrehozásában. Úgy gondolom, hogy ez elhamarkodott és megalapozatlan állítás, mivel ez nem lehetetlen (gyarmatok alapítása). Jövőre több tudós, kutató és kereskedő indul felfedező útra, amelynek eredményeként akár telepéseket is küldhetünk a tengerentúlra.” *Sauer* 2012. 8–9. o.

³⁶ A szigetre 1895-ben a Bécsi Tudományos Társaság Heinrich Freiherr Foulon de Norbeeck vezetésével szervezett egy expedíciót, melynek a tagjait a Monarchia „Albatros” nevű hadihajója szállította. Az expedíció nemesak tudományos céllal érkezett a csendes-óceáni szigetekre, de a Birodalom számára fontos nyersanyagok után (nikkel) is kutattak. A hajó 1896. augusztus 6-án érkezett meg Guadalcanal szigetére, ahol egy kisebb csoport felfedező útra indult. Az expedícióval szemben ellenségesen viselkedő bennszülöttek augusztus 10-én támadást indítottak, amely során öt osztrákot – köztük Foulon de Norbeecket – és egy helyi kísérőt meggyilkoltak. Az osztrákok a halottaikat hátrahagyva menekültek el a szigetről. Bár a holttesteket néhány nap múlva megpróbálták visszaszerezni, sohasem találták meg azokat. *Mückler* 2013.

³⁷ *Wendt* 2016.

³⁸ *Sauer* 2012. 14–15. o.

³⁹ *Cattaruzza* 2002. 180–182. o.; *Abulafia* 2011. 552–555. o.; *Nagy* 2003. 247. o.; *Sauer* 2012. 14. o.

éves kutatóútja (1857–1859) szolgált.⁴⁰ Végül az egész terv megbukott a vesztes 1859-es itáliai háború miatt, ezért az osztrákok kénytelenek voltak a csatornában meglévő részesedésüket átadni a briteknek, akik megszerezték a csatorna működtetését végző társaság többségi tulajdonjogát.

1857–58-ban Ferdinánd Miksa József főherceg, a későbbi I. Miksa mexikói császár vezetésével Triesztben felvetődött Szokotra szigetének megszerzése, de a piemonti háború miatt a terület megvásárlására szánt 100 ezer tallér nem állt rendelkezésre.⁴¹ A szigetet először a portugálok birtokolták, majd 1834-ben a Brit Kelet-Indiai Társaság szerezte meg, de a társaság 1874-es feloszlata után „senki földjévé” vált, és a Habsburgok ezt a köztes állapotot akarták kihasználni a terület gyarmatosítására. Az osztrákok próbálkozására azonban a britek 1886-ban az Ádeni Kormányzóság részének nyilvánították a szigetet.⁴²

Az osztrákok gyarmatosító törekvéseit nehezítette, hogy az 1860-as évekre a többi gyarmatosító állam már megszállta az afrikai és ázsiai partvidék legjobb kikötőhelyeit, amelyeket bázisként használva, váltakozó sebességgel kezdték a gyarmatbirodalmaik kiépítését. Bár a gyarmatosításról az osztrák-magyar államalakulat vezetői nem akartak lemondani,⁴³ a könnyebb ellenállás miatt inkább a balkáni államok „gyarmatosításával” próbálkoztak, mivel a Török Birodalom olyannyira meggyengült, hogy balkáni jelenléte szinte már formálisnak volt tekinthető és az egyre erősödő függetlenségi törekvésekkel egyre nehezebben birkóztak meg. A másik ok, amiért a Balkán irányába fordult a Monarchia külpolitikája, az a kiegyezés utáni magyar gazdasági fellendülés volt. A lehetséges export irányja egyértelműen a Balkán volt, ahol a kereskedelmi verseny korántsem volt olyan kiélezett, mint a világ más részein, illetve ahol már a magyar termékek ismeretek és keresettek voltak.

A Monarchia balkáni tevékenységét az 1878-as berlini kongresszus is támogatta,⁴⁴ így Bosznia–Hercegovina okkupációja után a Monarchia jelentős balkáni területeket is integ-

⁴⁰ A közel három évig tartó expedíció a Habsburg-birodalom haditengerészetének egyik legsikeresebb tevékenysége volt. A tudományos kutatásban olyan híres tudósok vettek részt, mint Bernhard von Wüllersdorf-Urbair (1816–1883) aki a velencei csillagászati állomás vezetője volt, Ferdinand von Hochstetter (1829–1884) geológus, Georg von Frauenfeld (1807–1873) zoológus, vagy a híres festő, Josef Selleny (1824–1875), aki az expedícióról készült könyv ábráit is készítette. Az, hogy nem csak tudományos céllal indult az expedíció, abból is látható, hogy a császári udvar delegálta Karl von Scherzert (1821–1903) is, aki a különböző kereskedelmi megállapodások megkötéséért, kereskedelmi lehetőségek felkutatásáért felelt. A Novara 1857. április 30-án hajózott ki Póla kikötőjéből. A három éves út alatt megfordult Madeira-szigetén, Rio de Janeiroban, Dél-Afrikában, Ceylon szigetén, Indiában (Madras), a Nikobar-szigeteken, Szingapúrban, Batáviában (Jakarta), Manilában, Hongkongban, Sanghajban, Ausztráliában, Új-Zélandon, illetve Óceániában is, ahol több szigetet is felkeresett. A rendkívül sikeres és nagy hírnevet szerző expedíció tagjai végül 1859. augusztus 26-án érkeztek vissza Triesztbe. *Mückler* 2013.; *Nagy* 2003. 157–173. o. Az osztrák gyarmatosítási törekvések egyik legelismertebb osztrák kutatója Walter Sauer is egyértelműen a Habsburgok gyarmatszerzési szándékával magyarázza az expedíciót. *Sauer* 2012. 14–15. o.

⁴¹ A sziget jelentőségére Wilhelm von Tegetthoff hívta fel a figyelmet, aki a krími háború (1853–1856) után azt a feladatot kapta, hogy a Vörös-tengeren és az Ádeni-öbölben keressen az osztrák kelet-ázsiai kereskedelmi, valamint a birodalom hadihajói számára megfelelő kikötőhelyeket, esetlegesen állandó bázist. Tegetthoff Theodor von Heuglin segítségével részletesen átkutatta és feltérképezte a területet, így jutott el Szokotra szigetére is, amelynek a megszerzésére Ő tett először javaslatot. Sőt, továbbmenvé azt javasolta a haditengerészet vezetőinek, hogy a szigetet bázisként használva kezdjenek gyarmatokat létrehozni az akkor még „szabad területek” számító Kelet-Afrikában. *Nagy* 2003. 47. o.

⁴² *Búr* 2011. 86–87. o.

⁴³ *Sauer* 2012. 5–23. o.

⁴⁴ *Solymos* 2014. 80–89. o.

ráló és egyben balkáni érdekeltségű nagyhatalommá vált.⁴⁵ A terület 1909-es annexiójával pedig a Balkánon megkerülhetetlenné vált az államalakulat, amelyet csak az Orosz Birodalom és szövetségesei voltak képesek korlátozni. Azonban a Monarchia belső etnikai és hatalmi struktúrái miatt nem volt képes újabb balkáni területeket megszerezni, a korábban megszerzett terület is több problémát generált, mint amennyi előnnyel járt.⁴⁶

A tengerentúli gyarmatosítások esélyét az is csökkentette, hogy ebben az időszakban az európai hatalmi egyensúlyban változás állt be, a Habsburgok a németekkel szemben alulmaradtak az európai hatalmi versenyben, így a Birodalom egyre inkább a túlélésre rendezkedett be. 1867-ben pedig kénytelenek voltak kiegyezni az addig gyarmati függésben tartott Magyarország vezetőivel. A magyar nemesség – a korábbi elnyomás miatt – gyanakodva tekintett a birodalmi gyarmatosítási törekvésekre, ezért azok háttérbe szorultak. Persze ennél többet nyomott a latba, hogy a Monarchia fejlettségben jelentősen lemaradt a britektől, a franciáktól és a németektől, amit anyagiak hiányában képtelen volt behozni. A sikeres gyarmati politikához pedig elengedhetetlen lett volna a korszerű, jól felszerelt haditengerészet, amellyel a Birodalom nem rendelkezett, illetve meglévő egységeit is csak korlátozottan volt képes fejleszteni.⁴⁷

Az Osztrák–Magyar Monarchia egyes vezetői úgy vélték, hogy nemcsak a Szezi-csatornán keresztül lehetne a távol-keleti területeket megközelíteni, hanem északról is. Úgy gondolták, hogy a sokak által keresett – de addig meg nem talált – északkeleti átjáró felfedezése jelentős mértékben lerövidíthette volna a távol-keleti vizek és Európa közötti távolságot. Ezért 1871–1874 között komoly állami támogatással⁴⁸ Johann Wilczek gróf vezetésével expedíciót indítottak az Északi-sarkon található lakatlan szigetecsoportra, amelyet felfedezése után Ferenc József Földnek neveztek el, de hivatalosan a tulajdonjog sohasem lett a Monarchiáé, sőt az 1920-as évekig a senki földjének számított és csak utána értékelődött fel a terület, amit végül a Szovjetunió szerzett meg 1926-ban.⁴⁹

1873-ban egy újabb lehetőség került a kormányzat elé, ugyanis a Honkongban székelő Gustav von Oberbeck konzul a Borneó északi részén található területet (Sabah) tíz év időtartamra megszerezte. A báró egy kereskedelmi telep létrehozását tervezte, és ehhez a

⁴⁵ Scheer 2015. 419–4336. o.; Roberts 2013. 10–11., 70., 73. o.

⁴⁶ Vannak, akik úgy gondolják, hogy a Monarchia szerette volna megszerezni Albániát is egy magyar bárón, ifj. Nopcsa Ferencen keresztül, aki a bécsi titkosszolgálatnak is dolgozott Albániában és a helyi viszonyokat is igen jól ismerte, de végül a Monarchia az ország függetlenségét és nem egy magyar király által vezetett „bábállam” létrehozását támogatta. Elsie 2010. 90., 332–333. o. Nopcsa életrajzi írását angolul is megjelentették, ahol bővebben tárgyalja a Monarchia és a saját szerepét Albániában, illetve a Balkánon. Bővebben: Elsie 2014.

⁴⁷ Roberts 2013. 156–166. o.

⁴⁸ Bár a közvélemény az expedíció kezdő időpontjának 1872 júniusát tekinti, én az expedíció megindítását 1871-re teszem, mivel a „főexpedíció” előkészítéseként Karl Weyprecht és Julius Prayer már 1871-ben (Isbjörn expedíció) elutazott Novaja Zemljához, hogy a későbbi utazáshoz feltérképezzék a területet, illetve élelmiszerkészleteket hozzanak létre. Weyprecht-Altic 2013. 46. o. Bár hivatalosan az expedíciót a híres sarkkutató August Petermann javaslatára magánszemélyek indították, a Monarchia is jelentős összegeket biztosított, sőt a legénység tagjainak egy részét is a hadsereg, a hadiflotta biztosította, vagy ott szolgáltak több éven keresztül korábban. Weyprecht-Altic 2013. 45–60. o.; The Austro-Hungarian North Pole Expedition of 1872–74. Officiálnistránky: Komité Eduardarytře z Orlů, 24. 9. 2009 <http://www.eduard-ritter-von-orel.estranky.cz/clanky/clanky/the-austro-hungarian-north-pole-expedition-of-1872-74.html> (A letöltés időpontja: 2017. június 26.); Nagy 2003. 198., 204–233. o.

⁴⁹ Hogy mára mennyire fontossá vált a terület, jól jelzi, hogy az orosz haderő a Nagurszkoja katonai bázis és repülőteret épített a jelentős köolaj és földgáz mezőkhöz közel található szigetecsoporton. Robinson 2017.

Monarchia vezetőinek a támogatását kérte. 1874-ben sikerült meggyőznie nemcsak a haditengerészet vezetőit, de a Monarchia külügyminiszterét, Gróf Andrássy Gyulát is, akik anyagilag is támogatták volna Sabah megvásárlását vagy tartós bérbevételét. Azonban ez a támogatás nem volt elegendő egy gyarmat létrehozásához, a haditengerészet pedig csak az alig 250 fős állománnyal rendelkező Erzherzog Friedrich hadihajót küldte a terület birtokba vételére.⁵⁰ Ezek után nem csoda, hogy ez a kísérlet is balul sült el. Oberbeck ekkor magánbefektetőket próbált keresni. Bár közös vállalkozásba kezdett Alfred Denttel, mégsem tudott elegendő anyagi forrást biztosítani grandiózus tervei megvalósításához, ezért a koncessziót tovább akarta értékesíteni. A területet először az olaszoknak szerette volna eladni, akik büntető telepet akartak itt létrehozni, de a megállapodást nem sikerült tető alá hozni. Végül 1880-ban üzlettársa, a brit Alfred Dent felvásárolta a cégben lévő részesedését.⁵¹

A következő, 1880-ban szervezésnek indult sarkvidéki expedíció Karl Weyprechtnek volt köszönhető.⁵² Az expedíció 1882–83-ben Jan Mayen szigetén zajlott le.⁵³ A Monarchia Pola nevű hadihajója, amely az expedíció tagjait szállította, 1882. április 2-án futott ki Pola (Pula) kikötőjéből. A hajó közel 200 tonna felszerelést szállított, amelyben az előre gyártott „elemekből” álló kutatóállomás is helyet kapott.⁵⁴ A hajó a Maria Musch öbölben kötött ki, és ott állították fel az állomást, amely 1883. augusztus 6-ig működött. Az osztrák–magyar expedíció tagjai voltak az elsők, akik részletesen feltérképezték a területet.⁵⁵ Bár a területnek nem volt birtokosa, a Monarchia mégsem jelentett be rá igényt, így az később a norvégok tulajdonába került.⁵⁶

Bár az Osztrák–Magyar Monarchia ténylegesen nem rendelkezett gyarmatokkal az 1884–1885-ös Berliini Konferenciára (Kongó Konferencia), mégis mint európai nagyhatalom kapott meghívót, ahol a gyarmatosításban érdekelt európai államok felosztották egymás közt a még „gazdátlan” vagy vitatott hovatartozású területeket.⁵⁷ Hogy a Monarchia vezetői még mindig nem tettek le a gyarmatosításról, jól mutat, hogy 1895–96-ban egy újabb expedíciót szerveztek a Salamon-szigetekre, ahol a Monarchia számára fontos

⁵⁰ Az osztrák Erzherzog Friedrich hadihajó 1874/76-ben Tobias von Österreich kapitány vezetése alatt egy földközi útra indult. A kapitány utasításai egyértelműek voltak: képezze ki a hajón szolgáló tengerésztisztjelölteket (a hajó ugyanis a tengerészet kiképzőhajójaként is szolgált), próbáljon gyarmatot létrehozni Borneó szigetén, illetve végezzen tudományos kutatásokat arról az eseményről, amikor a Vénusz átvonul a Nap előtt. Ez az esemény 1874. december 8-án Yokohamában következett be, amelyről a hajón lévők feljegyzéseket készítettek. A hajó 1875. június 7-én el is jutott Borneóra, azonban az dajakok megtámadták a partraszállókat, akik közül két tengerész életét veszítette, kettő pedig súlyosan megsebesült. A hajó ezek után elhagyta a szigetet. *Kopper* 2004. 175–210. o.

⁵¹ *Press* 2017. 52–78. o.

⁵² *Taylor* 1981. 370–376. o.

⁵³ *Barr – Lüdecke* 2010. 2–3., 8–18. o.

⁵⁴ *Croatians and the Polarexpedition of 1872 and Austrian Polar Expedition of 1882–1883.* <http://www.croatia.org/crown/croatians/www.croatians.com/NORTH%20POLE%20AND%20CROATIANS.htm> (A letöltés időpontja: 2017. június 28.)

⁵⁵ *Mills* 2003. 333. o.; *Nagy* 2003. 233–242. o.

⁵⁶ *Barr – Lüdecke* 2010. 2–3., 36–39. o.

⁵⁷ *The Berlin Conference General Act (1885).* <http://21548675.weebly.com/berlin-conference-general-act-1885.html> (A letöltés időpontja: 2017. június 28.)

nyersanyagokat kerestek,⁵⁸ s az esetleges gyarmatosítás ismét felmerül.⁵⁹ Szóba került az is, hogy a Monarchia a Salamon-szigetek egy részét megvásárolná a spanyoloktól, de végül a Német Birodalom megelőzött bennünket.⁶⁰ A folyamatos gyarmatszerzés okán ebben az időszakban a távol-keleti vizeken a Monarchia haditengerészete – az államalakulat kereskedelmi érdekei miatt – igyekezett folyamatot jelenlétét fenntartani, kikötőket szerezni.⁶¹ Bár a Monarchia több gyarmati területet is megszerezhetett volna – például az Eduard Glaser által a Bibliából is ismert, a mai Jemenben felfedezett és a kormánynak gyarmatosításra felajánlott Ofir városát –, a kormányzat csak néhányal volt hajlandó érdemmel foglalkozni, de egy esetben sem tett tevőleges lépéseket. Ezek után nem csodálható, hogy több osztrák és magyar felfedező a szolgálatait és felfedezéseit más gyarmatosító országoknak – Németország, Nagy-Britannia, Franciaország, Portugália és Belgium – ajánlotta fel.⁶²

1899-ben Spanyol-Sahara megvásárlása került terítékre, azonban a spanyolok – akik a gyarmatot a Berlini Konferencia után szerezték meg – ekkor már nem voltak olyan szorult helyzetben az amerikaiakkal vívott vesztes háborújukat követően, ezért ez a terv is meghiúsult.

Végül a Monarchia Kínában szerzett gyarmatot, ugyanis az 1899–1901 között zajló bokszerláadás leverésére egy nyolc állam által alkotott szövetségi haderőt küldött, amelyben a Monarchia egy hadihajóval és egy tengerészgyalogos egységgel képviseltette magát.⁶³ A lázadás leverése után az európai országok koncessziókat szereztek Kínában.⁶⁴ A Monarchia először Sanghajban próbált területhez jutni, majd miután ez nem sikerült, 1902. június 20-án kapott egy 6 km² nagyságú területet Tiencsinben.⁶⁵ A kis „gyarmat”

⁵⁸ Az expedíció egyik támogatója a német Krupp cég ausztriai (Berndorf) szervezete volt, amely nikkel után kutatott a világ minden tájékán. *Sauer* 2012. 16. o.

⁵⁹ A szigetre 1895-ben a Bécsi Tudományos Társaság Heinrich Freiherr Foulon de Norbeeck vezetésével szervezett egy expedíciót, amelynek a tagjait a Monarchia Albatros nevű hadihajója szállította. Az expedíció nemcsak tudományos céllal érkezett a csendes-óceáni szigetekre, de a Birodalom számára fontos nyersanyagok után (nikkel) is kutattak. A hajó 1896. augusztus 06-án érkezett meg Guadalcanal szigetére, ahol egy kisebb csoport felfedező útra indult. Az expedícióval szemben ellenségesen viselkedő bennszülöttek augusztus 10-én támadást indítottak, amely során öt osztrákot – köztük Foulon de Norbeecket – és egy helyi kísérőt meggyilkoltak. Az osztrákok a halottaikat hátrahagyva menekültek el a szigetről. Bár a holttesteket néhány nap múlva megpróbálták visszaszerezni, sohasem találták meg azokat. *Mückler* 2013. valamint Az „ALBATROS” a Salamon-szigeteken. In: <http://mateinfo.hu/navy-albatros.htm> (A letöltés időpontja: 2017. június 26.) Magyarország későbbi kormányzója, Horthy Miklós is járt a szigeteken 1892-ben a Saida korvettel, és emlékirataiban leírta, hogy a terület iránt a Monarchia komolyan érdeklődött és geológiai kutatásokat végzett, sőt találtak nikkelt és aranyat, illetve azt nyilatkozta, hogy a Monarchia egyes szigeteket a saját birtokába szeretett volna venni. Ez azért érdekes és hihető állítás, mert Horthy az akkori uralkodó, Ferenc József segédtitjéjéknél ismerte az udvari erőviszonyokat, a különböző csoportosulásokat és azok mozgatórugóit. Horthy egyértelműen leírja, hogy Wilhelm von Tegetthof tengernagy, a hadiflotta parancsnoka volt a Monarchia számára gyarmatokat szerezni kívánó csoportosulás egyik vezető személye, valamint azt is, hogy több kormányzati pozícióban lévő személy is támogatta a Monarchia esetleges gyarmati törekvéseit. *Horthy*, 26–30. o. Horthy állítását megerősíti, hogy az osztrákok még közel egy évig folytatták a kutatást, sőt még egy újabb kutatóút tervét is bejelentették, ami ellen a Salamon-szigeteken gyarmatokkal rendelkező britek hivatalosan tiltakoztak, sőt az osztrákokat megfenyegették, hogy a brit HMS Rapid hadihajót bevetik ellenük. A fegyveres összeütközést a britekkel a Monarchia nem kockáztatta, így újabb expedícióra végül nem került sor. *Lawrence* 2014. 173–176. o.

⁶⁰ *Búr* 2011. 87. o.

⁶¹ *Sondhaus* 1994. 137–142. o.

⁶² *Sauer* 2012. 10–11. o.

⁶³ *Józsa* 1966. 90–121. o.

⁶⁴ *Búr* 2011. 90–91. o.

⁶⁵ *Józsa* 1966. 128–132. o.

saját iskolával, templommal, börtönnel, konzulátussal rendelkezett, ahol a lakosság tagjaira nem a kínai, hanem a Monarchia törvényei vonatkoztak.⁶⁶ Ezáltal az osztrák–magyar államalakulat elérte, hogy bekerülhessen az európai gyarmatosító nemzetek sorába, mégha ez csak alig 15 évig tartott is.

A terület biztonságára egy 82 fős, haditengerészekből álló helyőrség ügyelt, akiket két évente váltottak le. A tengerészek munkáját 80 helyi, de az osztrákok által képzett kínai rendőr segítette.⁶⁷ Ez az erő azonban elégtelen volt a védelemhez. A kis gyarmat 1917-ig csendben vegetált, majd a Monarchiának hadat üzenő kínaiak elfoglalták, az ott lévőket internálták. A Monarchia szétesése után az utódállamok lemondtak a területről. Először Ausztria 1919. szeptember 10-én, majd 1920-ban Magyarország is.⁶⁸

Rio de Oro avagy a mai Nyugat-Szahara helyzete az 1890-es évek végén

1898-ban, miután a Kubáért vívott háborút a spanyolok elvesztették, több gyarmatukat kénytelenek voltak átengedni a győztes USA-nak, valamint többet áruba is bocsátottak, hogy a vesztes háború költségeit képesek legyenek kifizetni. Így kezdtek tárgyalásokba az Osztrák–Magyar Monarchiával az 1884-ben megszerzett afrikai gyarmatuk, Rio de Oro eladásáról. Szükséges megértenünk, hogy az egykor virágzó birodalom hogyan szerezte meg a mai Nyugat-Szahara területét, miért és hogyan kényszerült azt alig 14 év elteltével eladásra felkínálni.

A Napóleoni háborúk után a spanyol birodalom politikai vákuumba került, az addig egymással konszenzust kereső hatalmi csoportok egymás ellen fordultak, és az államot a működésképtelenség fenyegette, az ország gazdasági fejlődése megrekedt. Az 1870-es években azonban pozitív elmozdulás történt, ugyanis az új király, XII. Alfonz leváltatta az alkalmatlan állami vezetőket és olyan minisztereket bízott meg az ország vezetésével, akik nemcsak a bizalmát élvezték, de tehetségesek is voltak. Az új vezetés terve az volt, hogy visszaállítják Spanyolország korábbi nagyságát, de ez csak igen lassan haladt, és a király halálával a folyamat meg is akadt.

Az Új Birodalomnak is nevezett „késői” Spanyol Birodalom, amely 1826 és 1898 között állt fenn, még mindig jelentős gyarmatbirodalommal rendelkezett Amerikában, az afrikai kontinensen, valamint a csendes-óceáni területeken. Azonban ezek a gyarmatok (például Puerto-Rico, Kuba, a Fülöp-szigetek) kezdtek elszakadni a spanyol koronától.⁶⁹ A vesztes spanyolok Puerto-Ricót, a Fülöp-szigeteket és Guamot 20 millió dollárért kellett, hogy átengedjék az amerikaiaknak, míg csendes-óceáni szigeteiket a Német Birodalom vásárolta meg 1899-ben. Így a századfordulóra a spanyolok teljesen kiszorultak Amerikából és Ázsiából. Ezek után már csak néhány kisebb spanyol gyarmat maradt Afrikában, köztük az arany nélküli Rio de Oro.⁷⁰

⁶⁶ *Gotteland.*

⁶⁷ *Győri* 1935. 137–142. o.

⁶⁸ *Gotteland* 1972., valamint 1921. évi XXXIII. törvénycikk, IV. fejezet, IV. cím. Kína, Magyarország érdekei Európán kívül, <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7489> (A letöltés időpontja: 2017. június 27.)

⁶⁹ *Nunez* 2015. 195–196. o.

⁷⁰ Rio de Oro spanyolul azt jelenti, hogy „arany folyó”. Ugyanis a korai felfedezők úgy gondolták, hogy a területen található időszakos folyóban aranyat lehet találni. Ebben a reményességükben azonban csalódnuk kellett. Így a gyarmat nagyon sokáig csak fölösleges kiadást jelentett a spanyol korona számára.

Rio de Oro területét 1478 óta próbálták a spanyolok megszállni, de a helyiek ellenállása miatt csak időlegesen tudták fenntartani a jelenlétüket, illetve inkább a Kanári-szigetek megtartására és az ellenséges hatalmak távoltartására összpontosítottak. Bár a spanyolok 1877-ben és 1883-ban is küldtek expedíciót a területre, annak megszállására akkor még nem került sor. Később azonban a Kanári-szigetek védelmének biztosítása céljából elhatározták a Cap-Blanco és CapBojador közötti partvidék elfoglalását, amit 1884 decemberében be is jelentettek. A terület „értékét” jól jelzi, hogy a spanyolok tervezett akciója ellen senki sem tiltakozott, pedig az európai nagyhatalmak az 1800-as években egymással versengve igyekeztek minél több gyarmatot szerezni a fekete kontinensen. Azonban az erjét veszített Spanyolországnak még mindig volt egyfajta respektje, sőt a franciák örömmel fogadták a meggyengült spanyolokat Észak-Afrikában, mivel azok nem voltak képesek komolyan veszélyeztetni az érdekeiket, de a helyi törzsek ellen szövetségesként jól jöttek. A britek hasonló okokból úgy gondolták, hogy a spanyolokkal képesek lesznek egyensúlyozni az egyre erőteljesebbé váló észak-afrikai francia jelenlétet, amely már a britek gibraltári pozícióit veszélyeztette.⁷¹ Afrikában ekkor Ceuta, Melilla, a Kanári-szigetek, és az Egyenlítői Guinea – FernandoPoo/Bioko sziget és Rio Muni –tartoztak spanyol fennhatóság alá. A spanyolok 1860-ban szerezték meg Ifnit, amelyet korábban Santa Cruz de Mar Pequena néven már birtokoltak, és Dél-Marokkó egy részét.⁷² Mivel az afrikai kontinens nagy részét már megszállták más európai országok, a spanyolok minden lehetőséget megragadtak az észak-afrikai gyarmatosításra, amellyel úgy gondolták, újra pozícionálhatják magukat mint nagyhatalmat. 1876-ban ezért Francisco Coello ezredes vezetésével létrehozták a Madridi Földrajzi Társaságot (Sociedad Geografica de Madrid, SGM), amely a kormány számára biztosított információkat Észak-Afrikáról. Coello katonai mérnökként és térképészként maga is bejárta a terület nagy részét, sőt 1844-ben a franciákkal közösen Algériába vezetett expedíciót. Az SGM állami támogatással működött, és mint ilyen, több kutatóexpedíciót finanszírozott, tudományos konferenciákat szervezett, sőt, egy tudományos lapot, a *Revista de Geografia Colonial y Mercantilt* is kiadtak.⁷³ Egy évvel később megalapították az Asociación Espanolapara la Exploracion del Africa társaságot, amely a nyugat-afrikai partok által kínált gazdasági lehetőségeket – főleg a halászatot – kívánta kiaknázni.⁷⁴ A másik állami támogatással rendelkező szervezetet, a Spanyol-Afrikai Kereskedelmi Társaságot (Compania Comercial Hispano-Africana) 1884. március 30-án hozták létre.⁷⁵ A társaságban több olyan személy vett részt, akik az 1874-ben helyreállított királyságban a politikai vagy a gazdasági csúcsvezetésben foglaltak helyet. Tervük szerint a hatalmát veszített és már csak a maga birodalmi árnyékaként létező spanyol királyságnak új gyarmatokat kell alapítania, főleg a más európai országok által még el nem foglalt afrikai területeken. A tervet maga a király, XII. Alfonz is támogatta és 3000 pezetát adományozott a társaságnak, amely rövid időn belül 37 000 pezetát gyűjtött össze, ami két expedíció költségeit fedezte. Az expedíciók költségeihez jelentékenyen hozzájárult a Compania Transatlantica társaság és több egyéni befektető is, akik állami garan-

⁷¹ *San Martín* 19–20. o.

⁷² *Rezette* 1975. 54–55. o.

⁷³ *San Martín* 2010. 21. o.

⁷⁴ Ebben az időszakban a Kanári-szigetéről 30-50 hajóval közel ezer spanyol halász dolgozott a nyugat-szaharai partoknál.

⁷⁵ *Hodges* 1983. 33–36. o.

ciát kaptak Antonio Canovas del Castillo miniszterelnöktől befektetésük megtérülésére.⁷⁶ A miniszterelnök azért sietett mihamarabb megindítani az expedíciókat, hogy a Berlini Konferencián résztvevő országokat kész helyzet elé állítsa, kvázi szentesíttesse velük a már ekkorra elfoglalt új gyarmatok létét. Emellett a nyugat-szaharai partvidék elfoglalásával szerette volna a Kanári-szigeteket is megoltalmazni a franciáktól és a britektől, akik már korábban szemet vetettek a területre. Mivel a CapeBlanco és CapeBojador közötti terület más európai ország figyelmét nem keltette fel, a spanyolok gyarmatosítási törekvéseit az 1885. február 26-án megtartott berlini konferencia résztvevői egyhangúan elfogadták, bár a terület határainak véglegesítése csak 1912-ben fejeződött be.⁷⁷

A spanyolok egyik expedíciója Manuel Iradier, Amado Ossorio és Bernabe Jimenes vezetésével az egyenlítői Guinea területére, a másik pedig Emilio Bonelli Hernando vezetésével Nyugat-Szaharába indult. A kolónia alapításának tervét még a királyhű, konzervatív miniszterelnök, Canovas del Castillo hagyta jóvá, azonban időközben a kormány lemondott, így már csak az új kormány külügyminisztere adhatott utasítást a hadseregnek az eddig még meg nem szállt saharai partok elfoglalására. Az Emilio Bonelli Hernando kapitány által vezetett spanyol egység elfoglalta Dakhlát (Villa Cisneros), ahol felépítették a „La Factoria” erődöt, és postaszolgálatot állítottak fel. Az erődben ekkor még csak 25 katona teljesített szolgálatot egy kapitány parancsnoksága alatt, akit háromhonta váltottak le, amikor a Kanári-szigetéről küldött ellátmányt szállító hajó megérkezett. A spanyolok a partmentén több kisebb erődöt is építettek, amelyek egyben kereskedelmi állomásokként is működtek, ahonnan a spanyolok ellenőrizhették a Szenegálból a Mediterraneum felé tartó karavánutakat, biztosították a biztonságos kikötőket a spanyol halászoknak és a Guineába tartó kereskedelmi hajónak.⁷⁸

1886 júliusában egy arabul tökéletesen beszélő spanyol segítségével több olyan törzsi képviselőt sikerült találni, akik hajlandók voltak a spanyol fennhatóságot elismerő szerződés aláírására.⁷⁹ Annak ellenére, hogy a képviselők aláírták a szerződést, az általuk képviselt törzsek fegyvert fogtak a bevonuló csapatok ellen. A saharávi törzsek többször szerveztek felkelést a spanyol megszálló hatalom ellen, és 1887-ben, illetve 1892-ben is megtámadták Villa Cisneros erődjét, majd 1894-ben az öbölben horgonyzó Tres de Mayo és a Las Marias nevű hajókat gyújtották fel.⁸⁰ Az összes eredmény, amit a spanyolok elkönnyelhetek, mindössze egyetlen szerződés volt, amit a saharávi törzsek nevében OuldLaroussi, az ouled delim egyik törzsének vezetője írt alá. A törzsi vezető ugyanis rájött arra, hogy egyszerűbb a spanyolokkal kereskedni, mint harcolni, már csak azért is, mert azok az első években főként a kereskedelmi kapcsolatok kiépítésére törekedtek. Persze a szerződés betartását más törzsek már nem gondolták komolyan, így a csatározások folytatódtak.⁸¹

A szerződés eredményeként a spanyolok az ellenőrzésük alatt tartott körülbelül 80 négyzetkilométernyi nagyságú partvidéktől már jogszerűen tudták távol tartani a többi európai államot, illetve a Kanári-szigetek védelme erősödött. Azonban az új gyarmatból

⁷⁶ *San Martín* 2010. 21. o.

⁷⁷ *Thompson-Adloff* 1980. 104–105. o.

⁷⁸ *San Martín* 2010. 27. o.

⁷⁹ *Saxena* 1995. 11. o.

⁸⁰ *Hodges* 1983. 43–434. o.

⁸¹ *Rezette* 1975. 60. o.

tényleges haszon nem származott, a várakozásokkal ellentétben nem találtak aranyat a területen. A helyiekkel való folyamatos háborúskodás a kereskedelemnek sem kedvezett, annak ellenére, hogy több karaván útvonal is itt haladt át. Egyedül a Kanári-szigetéről érkező spanyol halászkok számára hozott realizálható hasznot a halban rendkívül gazdag partvidék. A spanyolok egyre inkább problémaként kezdték tekinteni a korábban kedvező lehetőségekkel kecsegtető gyarmatra.⁸²

Rio de Oro eladásának története

1898-ban a Kubáért vívott vesztes spanyol–amerikai háború után a spanyolok felajánlották Rio de Oro területét megvásárlásra az 1895-ben alapított Osztrák–Magyar Gyarmatosító Társaságnak (Österreich-ungarische Kolonial-Gesellschaft).⁸³ Az ötletet Leopold Koreff kezdeményezte, aki a spanyol gyarmatosító társaság elnökétől 1899 végén lejáró lehetőséget kapott az állomás bérlésére vagy átvételére. Először a Német Gyarmatosító Társasághoz,⁸⁴ majd az érdeklődés hiányában az Osztrák–Magyar Gyarmatosító Társasághoz fordult.⁸⁵ Bár itt nem új gyarmat létrehozásáról volt szó, hanem inkább egy privát cég által működtetett gyarmat/kereskedelmi állomás jogainak – egy másik hasonló, de jelentős állami támogatással bíró cég általi – megvásárlását jelentette. Az Osztrák–Magyar Gyarmatosító Társaság felvette a kapcsolatot a Kereskedelmi Minisztériummal, amely 1899. március 11-én arról tájékoztatta a közös Külügyminisztériumot, hogy az afrikai partvidéken, CapBojador és Cap Blanco közt található Rio de Oro területét birtokló madridi székhelyű gyarmatosító társaság bérleti szerződése az adott területre 1900 elején lejár. A spanyol vezetés külföldi társaságnak/társaságoknak kívánja a területet 30 vagy 90 évre átadni. Az információk alapján a közös Kereskedelmi Minisztérium szerint a terület bérbevétele a Monarchia számára több szem-

⁸² Kolm 283–298. o.

⁸³ Az Osztrák–Magyar Gyarmatosító Társaságot 1894-ben alapították, tagjai között több jelentős politikai befolyással rendelkező személy volt megtalálható, mint például Stanislaus Schanzer, Ernst Franz Weisl, Eduard Lippmann, Friedrich J. Bieber, Emeric Boyer von Berghof, vagy Jacques Jaeger. A Társaság adta ki az *Österreich-ungarische Kolonialzeitung*ot, melyben minden olyan kérdés megvitatásra került, mely a „gyarmatosítás kérdéseivel” összefüggésben állt: migráció, az osztrák-magyar haditengerészet státusza, kereskedelempolitikai kérdések, és természetesen konkrétan a tengeren túli területek megszerzésének kérdésköre is helyet kapott. A Társaság fennállása óta többször is megváltoztatta álláspontját központi kérdésekben, és ezzel mindig a fennálló politikai viszonyokhoz igazodott. Az alapítás idején a Társaság programját még a Monarchia gyarmatosító szándéka hívta életre. Ez az 1890-es évek végére változott meg: egyre inkább képbe került a kivándorlás, s ezzel egy időben egyre kevesebb jelentőséget kapott a gyarmatosítás. A változás pontos folyamata azonban a kevés rendelkezésre álló adat miatt alig megismerhető. A *Kolonialzeitung* egyik 1915-ös számában egy jubileumi írás jelent meg a Társaság történetéről, melyben röviden ismertetik, hogy a Gyarmatosító Társaságot 1894-ben a németek által alapított társaság mintájára hozták létre, s fő célja tengerentúli területek szerzése, a gazdaság élénkítése volt. A zátonyra futott Rio de Oro megszerzésére irányuló tervről úgy beszélnek a *Kolonialzeitung* szerzői, mint egy olyan lehetőségről, melynek a beteljesülése a világtörténelem folyásának egészen új medret adhatott volna. *Loidl* 2012 47–60. o.; *Tafta* 1994. 30. o.

⁸⁴ A Rio de Oro-i eseményekről készült jelentések és feljegyzések eredetileg a bécsi Haus-, Hof-, und Staatsarchivban találhatóak meg, Politisches Archiv XXXII (Marokko), Karton 13, Marokko I: Rio de oro 1899–1900 címmel, amelynek a mikrofilmmásolatai a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára mikrofilmtárában a X 1419 jelzetten (Magyar Országos Levéltár fondjainak és állagainak jegyzéke, III. k., 1996. jelzet) alatt találhatóak. Mivel minden jelentésnek külön száma van, a tanulmányomban azokra hivatkozom. HU_MNL_OL_W253_N_216.

⁸⁵ Koreff maga is aktívan részt vett a terület megszerzésére fókuszáló egyeztetésekben, de a kormányzati körök nem nézték jó szemmel a tevékenységét és végül kiszorították. HU_MNL_OL_W253_N_216.

pontból is hasznos lett volna, ezért javaslatot tett a Külügyminisztérium vezetésének, hogy az államalakulat madridi nagykövetsége és tangeri missziója szerezzen meg minél több információt az adott területről.⁸⁶ A Külügyminisztérium nem késlekedett és szinte azonnal megbízta a két említett szervezetet, hogy tudjanak meg minden információt a spanyolok döntésének háttéréről és Rio de Oróról. Értelemszerűen az 1800-as évek második felétől meginduló tudományos kutatások a kítűzött eredmények mellett egyfajta hírszerzést is folytattak, és jelentéseik nemcsak a haditengerészet, de a Monarchia más minisztériumai számára is megküldésre kerültek. Feltételezem, hogy a Kanári-szigeteken, illetve Nyugat-Afrikában megforduló hajóink a Rio de Oro-i területről is rendelkeztek bizonyos információkkal.⁸⁷ Ez valószínűleg nem volt elégséges így a Külügyminisztérium 1899. március 20-án a Spanyolországba akkreditált nagykövetét, Victor Dubsky grófot,⁸⁸ és a tangeri misszió vezetőjét, Gilbert von Hohenwart grófot további információk beszerzésére utasította. A két diplomata haladéktalanul megkezdte a több hónapon át tartó munkát.

Dubsky már április 17-én küldött jelentést, amelyhez a háttéranyagot a spanyolok biztosították. Ebből az derül ki, hogy a spanyolok maguk sem tartották az alig pár éve megszerzett gyarmatukat nyereségesnek, sőt úgy tűnt, teher számukra. A gyarmaton termelő tevékenység nem igazán folyt, a helyi kereskedelmi telep a kereskedelmen kívül halászáttal és halfeldolgozással foglalkozott. A kis létszámú helyőrséget havonta cserélték, az új állományt a Kanári-szigetokről küldött ellátó hajó szállította Rio de Oroba. Dubsky szerint a gyarmatot nyereségesse lehetett volna tenni, de kérte, hogy adjanak neki több időt, hogy több és pontosabb információt gyűjtsön.⁸⁹ A spanyoloktól további részletek érkeztek. Jelezték, hogy a területet egy hajózási társaság, a Compania Transatlantica vette át, de nem kívánják azt tovább működtetni.⁹⁰ Ugyanebből a levélből derült ki, hogy a britek is érdeklődtek a terület iránt.⁹¹ Hohenwart április 20-án küldte meg az első jelentését, amelyben a területet felügyelő Compania Transatlantica tevékenységét, a területet és az ott működő kis létszámú kolóniát mutatta be. Tőle tudja meg a minisztérium, hogy

⁸⁶ HU_MNL_OL_W253_N_0004.

⁸⁷ Az alábbi expedíciókról tudunk, amelyek érintették a régiót: 1873–1875 között a Helgoland (Carl Schaffer fregattkapitány), 1884-ben Helgoland (August von Almslein fregattkapitány), 1885–1886 között Albatros (Arthur Müldner korvettkapitány), 1889–1890-ben Fasana (Rudolf Berghofer sorhajókapitány), 1892–1894-ben Miramar (Josef Wachtel von Elbenbrück sorhajókapitány), 1894–1895 Donau (Max Rottauscher von Malata fregattkapitány), valamint 1897–1898-ban Zrínyi (Constantin von Görtz fregattkapitány). Nagy 2003. 407–410. o.

⁸⁸ Viktor Dubsky von Trebomislyc (1834–1915).

⁸⁹ HU_MNL_OL_W253_N_0008.

⁹⁰ HU_MNL_OL_W253_N_0009.

⁹¹ HU_MNL_OL_W253_N_0011, HU_MNL_OL_W253_N_0025. – A britek komolyan érdeklődtek a terület iránt. Részen gazdasági okokból, részben pedig azért, hogy újtját állják a franciák nagymértékű észak-afrikai terjeszkedésének. Már 1764-ben a skót George Glas irányításával létrehozta egy kereskedelmi telepet Fuerteventura szigetével, átellenben a nyugat-szaharai partokon. Ezt azonban a spanyolok nem nézték jó szemmel és amikor Glas hajót vásárolni és tengerészeket toborozni érkezett a Kanári-szigetekre, a hatóságok letartóztatták és bebörtönözték, majd a Hilsborough (ma Tarfaya) névre keresztelt állomást felgyújtották. Bár a kereskedő egy évig tartó bebörtönöztetéséből az angol kormány közbenjárására kiszabadult, a kereskedelmi állomás még épségben maradt épületeit a nomádok addigra elpusztították. Besenyő 2012. 50–51. o. A britek több concessziós megállapodást is kötöttek néhány part menti törzssel, valamint Adraart uraló Mohammed el Iabbarral, de ezeket a spanyolok ellenállása miatt tudták sikerre vinni. MNL OL0016, 0017, 0018, 0019, 0020, 0021. Később a britek több expedíciót vezettek a területre, amely iránt maga Cecil Rhodes is érdeklődött, sőt tárgyalásokat is folytattak a spanyolokkal a terület esetleges megszerzéséről, ami azonban nem valósult meg. HU_MNL_OL_W253_N_0025, HU_MNL_OL_W253_N_0026, HU_MNL_OL_W253_N_0077.

a telepet működtető társaság éppen felszámolás alatt áll és a Compania Transatlantica csak a kormány kérésére vállalta el a gyarmat működtetését, amíg azt más társaság bérbe nem veszi.⁹²

Már az első jelentések szövegéből is látszott, hogy a két diplomata igen eltérően vélekedett a terv sikerességéről. Hohenwart nemcsak rendkívül agilisan kezdett az információk összegyűjtéséhez, de az ügyet magáévá tette, kifejezetten sürgette a spanyolokkal történő megegyezést. A pozitív hozzáállását jól tükrözi a levél, amit 1899. december 23-án írt bécsi feletteseinek, amelyben úgy fogalmazott, hogy „a nagyok asztaláról lehulló morzsákat sem fogom veszni hagyni.”⁹³ Dubsky nagykövet azonban nem osztotta lelkesedését, sőt, több esetben is a terv megalapozatlanságára, esetleges sikertelenségére hívta fel a döntéshozók figyelmét. Ez valószínűleg abból következett, hogy a két diplomata eltérő forrásokból igyekezett információkat szerezni, így értelemszerűen következtetéseik/véleményük több esetben eltérő volt. Dubsky főként a spanyol kormányzati szervektől, a diplomáciai testületek tagjaitól,⁹⁴ illetve a madridi sajtóorgánumokból szerezte értesüléseit, amelyek nem minden esetben támogatták a spanyol „gyarmatosítási” törekvéseket, legtöbbször éppen bírálták az országot, hogy ősi spanyol földet kíván kiárúsítani. Véleménye szerint a Monarchia által támogatott bérleti megállapodás megvalósulásának esélye minimális, a spanyolok pedig belpolitikai okok miatt nem fogják katonáikat kivonni Rio de Oróból, hisz az a terület feletti szuverenitásuk feladását jelentené. Dubsky a terület bérletéről megkérdezte a madridi német nagykövetet, aki jelezte, hogy országa elővásárlási jogokkal rendelkezik a spanyolok afrikai gyarmataira, de azt nem erősítette meg, hogy konkrétan érdekli-e őket Rio de Oro.⁹⁵ Tangeri állomáshelyén Hohenwart azonban nemcsak a diplomáciai körökben gyűjtötte az információit, hanem meglátogatta a spanyol és külföldi kereskedőket, a területen tevékenykedő misszionáriusokat, sőt, még a kanári-szigeteki halászköztől is igen sok információt gyűjtött össze a partvidékről. Az információ forrásairól így fogalmazott a területről készített összefoglaló jelentésében: „E hó 5. 10. 12. és 13-án kiadott jelentéseim alapján engedtessek meg nekem, hogy Excellenciádnak melékeljek egy összeállítást minden ide esedékes adatról a spanyol birtokról, Rio de Oróról... Rio de Oróban csak a kanári szigeteki halászok örvendtek valami védelemnek a főváros részéről. Rio de Oro Spanyolországban ismeretlen, a kevés e területről megjelent írásos munka rendkívül hiányos. Legtöbbjük félig-meddig sem elegendő természettudományi részletességgel elkészített útleírás, megbízható adatokat ezekből nyerni szinte lehetetlen. A tengermélység-mérések ritkák és csak bizonyos pontokon zajlottak, a parton az állandó szintemelkedés nem keltette fel a spanyol hajózás érdeklődését... A kanári-szigeteki halá-

⁹² Hohenwart beszámolója szerint: „a spanyol kolónia a spanyol tengerészeti tüzérség 1 századosából, 1 hadnagyából, 1 altisztjéből, 2 tizedeséből, 27 katonájából, 1 orvosából, 1 műszerészből, 1 fűtőjéből, 5 alkalmazottjából, azaz összesen 40 emberből áll. A bennszülött kolónia 54–60 halászból áll, amely 12 családot alkot, illetve 7 szudáni négerből”. HU_MNL_OL_W253_N_0028, HU_MNL_OL_W253_N_0029.

⁹³ MNL_OL0142, valamint *Kolm* 283–298. o.

⁹⁴ Dubsky többek közt bizalmi kapcsolatot alakított ki a spanyol miniszterelnökkel, Francisco Silvelával, valamint többször osztott meg vele bizalmas információkat a madridi német követ Joseph Mariavon Radowitz is. HU_MNL_OL_W253_N_0023, HU_MNL_OL_W253_N_0129, HU_MNL_OL_W253_N_0138, HU_MNL_OL_W253_N_0139, HU_MNL_OL_W253_N_0148, HU_MNL_OL_W253_N_0170, HU_MNL_OL_W253_N_0182, HU_MNL_OL_W253_N_0070, HU_MNL_OL_W253_N_0136.

⁹⁵ A németek nem csak Rio de Oro, hanem a másik spanyol gyarmat – Fernando Poo – területével kapcsolatosan is elővásárlási joggal rendelkeztek. HU_MNL_OL_W253_N_0024.

szok adatai biztosítják tehát az egyedüli információs forrást a part és a terület adottságaira. A spanyol katonai misszió nincs abban a helyzetben, hogy bármiféle információt szolgáltatson a felügyelt kikötőktől (Tanger, Tetuan) távol fekvő területek viszonyairól. A marokkói ferences misszió van még abban a helyzetben, hogy relatív felvilágosításokat adjon, e lelkeszek segítőkészsége kiemelkedő, és bár nem támasztanak igényt a természettudományos megindokolásra, mégis köszönettel tartozunk nekik, hogy ők legalább lehetőség szerint ahhoz hozzájárulnak, hogy némi információhoz jussunk a területről.⁹⁶

Hohenwart véleménye szerint a spanyolokétól eltérő gyarmatosítási politikával a terület gyorsan felvirágozna, és jelentős hasznot hozhatna a Monarchiának.⁹⁷ Különösen jó lehetőséget látott a halászatban és az ehhez kapcsolódó tevékenységekben. Ezt a meglévő kikötők fejlesztésével, újak építésével, halfeldolgozó telep létrehozásával képzelte el. Az addig korlátozott kereskedelmet is fejleszteni kívánta.⁹⁸ Hohenwart szerint a Monarchia megjelenése mindenki számára előnyös lehetne, hiszen nem a „nagy gyarmatosító országok” kezébe kerülne a terület, akik mindenki mást kizárnának a terület hasznosításából, ellenben az osztrák–magyar védnökség alatt a kereskedelmi lehetőségek a kisebb országok – voltaképpen mindenki – számára hozzáférhetőek maradnának. Így a Monarchiának nem kéne a más európai hatalmak által még meg nem szállt marokkói kikötőkért versenyeznie, sőt, a délebbi területek gyarmatosításával a hátrányát be is hozhatná. Szerinte a spanyolok szívesen átengednék a számukra ráfizetéses területet, mivel Santa Cruz de Mar Pequenára (Ifni) birtokában egy számukra esetlegesen kedvezőtlen marokkói fordulat esetén is marad afrikai gyarmatuk. Hohenwart leginkább a britektől és a németektől tartott, azonban a terület iránt érdeklődő olaszokat⁹⁹ nem tekintette ellenfélnek, azokat maró kritikával illette: „Olaszország, amely a legképtelenebb ország a gyarmati politika üzésére, ami a megalomániát, szervezési hiányt és kalandvágyat illeti, Spanyolországgal azonos jellem, nem elhivatott valódi, civilizált politikát folytatni.”¹⁰⁰ Ugyancsak Hohenwart jelentéséből derül ki, hogy a területen réz, mangán és szulfát található nagyobb mennyiségben.¹⁰¹ Végül jelentését így összegezte: „Tény, hogy jelenleg a Cap Bajador és Cap Blanco a között található spanyol terület magában relatív csekélyebb értékkel bír, azonban helyzeténél fogva a gazdagon kiaknázható és az európai kereskedelemnek még nehezen elérhető belső területek... fémekben gazdag, termékeny talajt rejtjenek. A marokkói terület még akkor is nagy jelentőségű, ha az arksisi kikötőt a szultán megnyitja az angolok előtt... Rio de Oro jelentőségét nem veszítené el, hanem a környék centrumaként működhetne, a teljes kereskedelmet kelet és dél felé centralizálhatná. Ehhez szükséges lesz a

⁹⁶ HU_MNL_OL_W253_N_0028, HU_MNL_OL_W253_N_0029, HU_MNL_OL_W253_N_0030, HU_MNL_OL_W253_N_0035, HU_MNL_OL_W253_N_0036.

⁹⁷ Hohenwart így fogalmazott: „Rio de Orónak ma nincs értéke és csak terhet jelent az államnak (ti. Spanyolországnak), ha viszont lennének logisztikai lehetőségei, előnyös gyarmati tulajdonságok és egy céltudatos kormány, akkor rövid időn belül Rio de Oro is virágzó területté válna.” HU_MNL_OL_W253_N_0037

⁹⁸ „Mint említettem, ezen part halgazdagsága egészen rendkívüli, amely az egyedüli bevételi forrás a portugál és elsősorban spanyol halászok számára, akik az év hat hónapján keresztül kis vitorlásaikkal beutazzák e vizeket. A félsziget előnye, hogy számos olyan part menti hellyel rendelkezik, amelyeken a hajók kikötése nagyon egyszerű. A hivatalos spanyol térképeken ezek a pontok nincsenek jelölve. Mindenesetre a Rio de Oro félszigeten található kitérő kikötőhelyek, melyek az időjárás viszonyaitól szemben védelmet nyújtanak.” HU_MNL_OL_W253_N_0042, HU_MNL_OL_W253_N_0045.

⁹⁹ HU_MNL_OL_W253_N_0096, HU_MNL_OL_W253_N_0097.

¹⁰⁰ HU_MNL_OL_W253_N_0045.

¹⁰¹ HU_MNL_OL_W253_N_0051.

körültekintő, energikus, konzekvens, és nem túl sok költségeket okozó munka, ami ma Spanyolországtól nem várható el.¹⁰²

Az adatgyűjtés nagy részét a diplomaták 1899 júliusára befejezték, 29-én az általuk küldött jelentések beérkeztek a Külügyminisztériumba. Bár a minisztérium vezetése – az eltérő jelentések és vélemények miatt – megosztott volt a terv kivitelezhetőségét illetően, mégis felvették a kapcsolatot a többi minisztériummal, valamint az Osztrák–Magyar Gyarmatosító Társasággal, hogy hogyan szerezhetnék meg Rio de Orót. A társaság alelnöke Ernst Franz Weisl,¹⁰³ valamint a vele jó kapcsolatban lévő külügyminiszter, Agenor Goluchowsky gróf,¹⁰⁴ és néhány más külügyminisztériumi tisztviselő megkezdték a tárgyalásokat a gyarmatuktól akkor még minden áron szabadulni akaró spanyolokkal. A Monarchiának ugyanis mind kereskedelmi, mind katonai (haditengerészeti) szempontból hihetetlenül jó lehetőséget jelentett volna a gyarmaton található Villa Crisneros (Dakhla) kikötője, ahol az osztrák–magyar flotta hajói biztonságosan állomásozhattak volna.¹⁰⁵ A kikötőről és közvetlen környezetéről Hohenwart az alábbiakat jelentette a külügyminisztériumi vezetőknek: „A félsziget 37 km hosszú, 2-5 kilométer széles, felszíni magassága 6 méter. Az öböl területe 22 km hosszú, 5 km széles, 2/3-ig hajózható, 8–24 méter mély. A külső terület kikötésre alkalmatlan, a belső kitűnő. Az ár-árpály 3 mérföld/óra sebességű. Zátonyok: Caranero, Pequeno, és Gron Gelote. Zátonyban gazdag. Közepes tengerállásnál az öböl 10 km-en keresztül széles. Az öböl belsejében a Herne-szigetet a bennszülöttek El-Troknak nevezik. Rákokban gazdag, amelyeket Timbukuban, Ualatában és Bengramban aranyra, rabszolgákra és elefántcsontra cserélnek. A Rio de Oro-félsziget (a bennszülötteknél Dajala el Sahara) sík, csekély vegetációval rendelkezik.”¹⁰⁶

Ernst Franz Weisl, aki több éven át volt a gyarmatosító Társaság elnöke, elkötelezetten lobbizott a Rio de Oro-ügyben a gazdasági és a politikai élet prominenseinél, valamint a különböző minisztériumok bürokratáinál. Részt vett egy úgynevezett „elő-expedíción”,

¹⁰² HU_MNL_OL_W253_N_0054, HU_MNL_OL_W253_N_0055.

¹⁰³ Dr. Ernst Franz von Weisl (1857. 05. 03. – 1931. 06. 18.) Szülei Wolf és Amalie von Weisl, felesége Charlotte von Weisl, gyermekei Marianne, Wolfgang és Georg von Weisl. Udvari és bírósági ügyvéd, a hadbíráskodásról, hadi(büntető)jogról írt könyveket, melyek a mai napig alpműnek tekinthetők. A Nemzetközi Ügyvédi Szövetség és a Gyarmatosító Társaság elnöke volt. Személyesen vett részt a tangeri expedíción. A Cionista Egyesület központi tanácsának is tagja volt. 1904. május 3-án részt vett a Zsidó Gyarmatosító Egyesület megalapításában. *Ulrich* 2010. 229. o.; *Kristan* 1996. 35., 65., 79. o.; *Loidl* 2012. 57. o.

¹⁰⁴ Agenor Maria Adam, Goluchowski gróf, 1849. március 25-én született Skalában (ma Skálat, Ukrajna). Az apja Galícia kormányzója volt. Sokáig meghatározó szerepe volt az osztrák–magyar diplomáciai életben. Diplomataként jelen volt az 1897-es és 1903-as osztrák–oros megegyezéseknél. Az 1905-ös Marokkói válság idején II. Vilmos a közvetítői szerepéért dicséretben részesítette. Azonban szembe került a magyarokkal, akik azzal gyanúsították, hogy támogatta, hogy a magyar ne legyen vezényleti nyelv a császári és királyi hadseregben, és ezzel egy időben Ferenc Ferdinánd pedig azzal gyanúsította, hogy túlságosan kiszolgálja a magyar érdekeket. 1921. március 28-án halt meg Lwow-ban (ma Lviv, Ukrajna). Goluchowski, Agenor, Count. In: *Encyclopædia Britannica*. Tom. 31. Ed. *Hugh Chisholm*. London & New York, é. n. 227–228. o.

¹⁰⁵ Ezt támasztotta alá a brit Albert Gybbon Spilsbury őrnagy is, aki 1897-ben egy expedíciót vezetett a területre, hogy felmérje a britek gyarmatosítási lehetőségeit. Erről az útvjáról a *The Tourmaline Expedition* c. könyve részletesen beszámol. Véleménye szerint a spanyolok túlzottan veszélyesnek ítélték Afrika nyugati partjait, ezért gyarmatukat a Kanári-szigetektől irányították, és Rio de Oro volt az egyetlen kapcsolódási pontjuk a szárazfölddel. Az őrnagy Rio de Oro öblét maga is remek kikötőként jellemezte. *Spilsbury* 1906. 235–236. o.

¹⁰⁶ HU_MNL_OL_W253_N_0041.

amit Tangerban szerveztek meg.¹⁰⁷ Azonban a Monarchia tárgyalási pozícióját rontotta, hogy a britek,¹⁰⁸ a németek,¹⁰⁹ sőt a belgák¹¹⁰ is elkezdtek érdeklődni Rio de Oro iránt.

A spanyolok annyira komolyan gondolták a nemrégiben megszerzett szaharai területek eladását, hogy előkészítették az ehhez szükséges törvénymódosítást, s egy munkacsoport a terület bérbeadásával kapcsolatos feltételeket is kidolgozta.¹¹¹ A telepet üzemeltető spanyol cég – december 31-ig – egy konzorciumnak adta át a hasznosítási jogot, melynek a feladata az adásvétel lebonyolítása volt. A konzorcium vezetésével egy magyar származású parlamenti képviselőt, Juan Bautista Somogyot bízták meg,¹¹² aki a területet úgy kívánta értékesíteni, de inkább „bérbe adni” egy külföldi kereskedelmi társaságnak, hogy a spanyol korona fennhatósága megmaradjon a terület felett. Az erről szóló szándéknyilatkozatot a Monarchia külügyminisztériumának is megküldték, annak ellenére, hogy 1899 nyarán először a Német Gyarmatosító Társaságot keresték meg a terület átadásával kapcsolatban. Azonban a német társaság vezetője, Karl Liebert nem mutatott komoly érdeklődést a terület iránt és azt javasolta a spanyoloknak, hogy keressék meg az Osztrák–Magyar Gyarmati Társaságot.¹¹³ A Társaság azonnal „ráharapott” a számára kedvezőnek tűnő üzleti lehetőségekre, de a Külügyminisztérium sokkal óvatosabb volt, és a Társaság tagjait bevonva az esetleges új gyarmattal kapcsolatos költségvetési tervet készítették. A kalkulációk szerint a Monarchiának a terület birtokbavétele, a spanyolok által kialakított infrastruktúra megvásárlása megközelítőleg 150 000 forintba került volna és további 100 000 ezer forintba a kereskedelmi telep felfejlesztése, működtetése. A part menti vizek halbőségét látva az Osztrák–Magyar Gyarmatosító Társaság egy halfeldolgozó telep létrehozását, működtetését, esetleges bérbeadását tervezte.¹¹⁴ A kedvező gazdasági lehetőségekben bízva a Monarchia lassú és bürokratikus államgépezete is

¹⁰⁷ HU_MNL_OL_W253_N_0081, valamint *Loidl* 2012. 57. o.

¹⁰⁸ A britek Cunnigham Graham vezetésével egy kisebb – vadászati és felfedezői célúnak álcázott – expedíciót is küldtek a területre, amely a terület feltérképezésén, valamint a helyi törzsekkel való kapcsolatfelvételen kívül az esetlegesen megvásárolható földterületeket is számba vette. A britek folyamatosan figyelemmel kísérték a velük konkurens franciák tevékenységét a régióban, és a spanyolok esetleges kivonulása miatt mindenképp szerették volna megszerezni a területet, hogy a franciák észak-afrikai befolyását csökkentsék. HU_MNL_OL_W253_N_0065, HU_MNL_OL_W253_N_0066, HU_MNL_OL_W253_N_0067, HU_MNL_OL_W253_N_0068, HU_MNL_OL_W253_N_0077, HU_MNL_OL_W253_N_0086, HU_MNL_OL_W253_N_0127, HU_MNL_OL_W253_N_0128, HU_MNL_OL_W253_N_0129.

¹⁰⁹ HU_MNL_OL_W253_N_0070, HU_MNL_OL_W253_N_0071, HU_MNL_OL_W253_N_0072, HU_MNL_OL_W253_N_0073, HU_MNL_OL_W253_N_0074, HU_MNL_OL_W253_N_0136.

¹¹⁰ A belgák először önállóan, majd a németekkel közösen létrehozott konzorciumként próbálták Rio de Oro-t megszerezni. HU_MNL_OL_W253_N_0138, HU_MNL_OL_W253_N_0140, HU_MNL_OL_W253_N_0141, HU_MNL_OL_W253_N_0142.

¹¹¹ HU_MNL_OL_W253_N_0158, HU_MNL_OL_W253_N_0159, HU_MNL_OL_W253_N_0160, HU_MNL_OL_W253_N_0161.

¹¹² Juan Bautista Somogy, nagyapja Somogy Alajos spanyol katonai szolgálata és házassága révén már Spanyolországban, komáromi emigráns család leszármazottjaként született. Orvosi pályát választott, majd 1873 és 1883 között Murcia, Lérída, a Baleár-szigetek és Santander megye kormányzója lett. Más források szerint a Kanári-szigeteki választásokon is indult 1886-ban, talán így lehetett kötődése spanyol gyarmatügyekhez is. Őt bízták meg annak a konzorciumnak a vezetésével, amely a spanyol gyarmat, Rio de Oro hasznosítási jogát megkapta 1899-ben. Juan Bautista Somogy 1904. augusztus 8-án hunyt el a Madrid melletti El Escorialban. *Hoviosus* 2013.; HU_MNL_OL_W253_N_214.

¹¹³ Liebert nemcsak azt javasolta a spanyoloknak, hogy keressék meg a Monarchia képviselőit, de a spanyoloktól kapott dokumentumokat maga is eljuttatta az Osztrák–Magyar Gyarmati Társaságnak. HU_MNL_OL_W253_N_211.

¹¹⁴ HU_MNL_OL_W253_N_212, HU_MNL_OL_W253_N_213.

beindulni látszott. Az egyre nagyobb mennyiségben érkező információk ellenőrzésére és hitelesítésére létrehoztak egy vizsgáló bizottságot, bár az eredményt nem igazán hozott. De nemcsak az államigazgatás tagjai kezdtek lehetőséget látni a Rio de Oro-i üzletben, hanem különböző gazdasági körök is. Az Osztrák–Magyar Kereskedelmi Kamara maga is azon gondolkodott, hogy a korábban 250 ezer forintra becsült projekt pénzügyi alapját 300 ezer forintra emelve egy szindikátust hoznának létre.¹¹⁵ Azonban a kamara alelnökének véleménye szerint a biztos sikert legalább egymillió forint befektetése garantálta volna. Végül egy párizsi székhellyel működő nemzetközi társaság létrehozását tervezték, ami azonban meghiúsult.¹¹⁶

A jelentős profittal kecsegtető üzlet sikerességét gátolta, hogy a Monarchia csak a spanyol kormányzattal kívánt tárgyalni. Az anyagi ügyeket a gazdasági csoportosulásokra kívánta hagyni, akik között nem volt egyetértés, hogy kinek kellene tárgyalni a Juan Somogy által vezetett spanyol konzorciummal. Felmerült, hogy az Osztrák–Magyar Gyarmati Társaság vezesse az egyeztetéseket, de ezt a kormányzat nem támogatta a Társaság egyes vezetőinek kétes ügyei miatt. Inkább az osztrák–magyar kereskedelmi miniszter, báró Josef De Paoli¹¹⁷ vagy a sikeres osztrák üzletember, Arthur Krupp személye tűnt elfogadhatónak.¹¹⁸ A kereskedelmi miniszter azonban Agenor Goluchowsky külügyminiszter részvételét szorgalmazta, míg Krupp egy korábbi sikertelen szómáliai üzlet veszteségeire hivatkozva elutasította a felkérést. Úgy tűnt, hogy az alig megkezdett egyeztetések holtpontra jutottak, amikor 1899. december 2-án Agenor Goluchowsky a külügyi bizottságban egy beszédet tartott, amelyben kifejezte a kormányzat és a saját támogatását az ügygel kapcsolatosan. Ennek hatására még december 29-én dr. Ernst Franz Weisl bécsi ügyvéd¹¹⁹ vezetésével az Alsó-Ausztriai Iparegyesületben létrehozták az Export- és Kolonialiügyek osztályt. Bár a csoport alig 20 főt számlált, sokan úgy gondolták, hogy az osztrák gyarmatosítási törekvések anyagi bázisát képes lesz megteremteni a kiterjedt gazdasági kapcsolataival.¹²⁰ Ez azonban nem valósulhatott meg, mivel Weisl nem találta meg a közös hangot a külügy bürokrátaival, akik rövidesen ellehetlenítették tevékenységét.

Ugyancsak eredménytelenül zárult az a kezdeményezés is, hogy osztrák telepeseket költöztessenek ki a területre, ahol azok egy „nemzeti” kolóniát hoztak volna létre. A tervek szerint 60 000 telepest csábítottak volna ki a területre, akik felvirágoztatták volna a sivatagot. A kitelepülési program nyolcmillió forintos költségét az osztrák Lloyd társaságtól remélte megkapni a kormányzat, azonban a Társaság nem látta biztosítottnak a befektetendő összeg megtérülését, így elállt az üzleti lehetőségtől. Bár mind a kormányzati, mind pedig az üzleti körök komoly lehetőséget láttak a projektben, egyik csoportosulás sem volt hajlandó a saját pénzéből azt megkezdeni. Ezért a terület 20 000 forintos

¹¹⁵ Klein 1984. 271. o.

¹¹⁶ Érdekes, hogy az fel sem merült, hogy esetleg Bécsben vagy Budapesten hoztak volna létre egy kimondottan a Rio de Oro-i projekt megvalósítására egy gazdasági társaságot. Kérdés, ha ezt a lehetőséget felajánlják a magyar üzleti köröknek, akkor a magyar politikai és gazdasági körök ugyanúgy elutasították volna az osztrák „gyarmatosítási törekvéseket”, mint ahogy azt a Flottaépítési programmal tették.

¹¹⁷ HU_MNL_OL_W253_N_289.

¹¹⁸ HU_MNL_OL_W253_N_0194, HU_MNL_OL_W253_N_0195.

¹¹⁹ HU_MNL_OL_W253_N_216.

¹²⁰ HU_MNL_OL_W253_N_289.

bérelti díját 1899-ben senki sem fizette ki,¹²¹ sőt, az 1899 végére megbeszélte 50 000 forintos kauciót sem sikerült összegyűjteni, amely a tárgyalások folytatásának alapfeltétele volt.¹²² Ezen események tükrében a tárgyalások komolysága, a Monarchia tényleges részvételi szándéka a spanyolok előtt igencsak megkérdőjeleződött. Pedig ekkora már nemcsak Hohenwart, de az osztrák–magyar kormányzat több vezetője is úgy vélte, hogy Rio de Oro megszerzése az utolsó lehetősége a Monarchiának, hogy gyarmatot szerezzen.¹²³

A terv bukása

Végül már a spanyol gyarmat értékesítésével megbízott konzorcium próbált megbízható tárgyalófeleket, valamint a tervet anyagilag támogató csoportosulást keresni.¹²⁴ Nem sok sikerrel. A kormányzat a gazdasági csoportoktól várta a vállalkozás teljes fedezetét és megvalósítását, míg azok az egyértelmű kormányzati támogatás hiányában nem voltak hajlandók saját anyagi javaikat kockáztatni egy esetlegesen sikertelen üzletben.¹²⁵ Az érdektelenségen felbőszült konzorciumi tag, Leopold Koreff 1899 végén egy kemény hangvételű levélben tájékoztatta a külügyminisztert a közel egy éve tartó tárgyalások eredménytelenségéről, majd jelezte, hogy inkább a franciákkal és a németekkel kívánnak tárgyalásokat folytatni Rio de Oro bérbeadásáról, hacsak a Monarchia nem szánja el magát az üzlet megkötésére.¹²⁶ Am a Monarchia részéről nem érkezett válasz.¹²⁷ Érthetetlennek tűnik, de a spanyolok még három hónapig vártak az osztrák–magyar vételi ajánlatra, addig mással nem folytattak tárgyalásokat.¹²⁸ Pedig mind a németek, a britek, a franciák, sőt még az olaszok is érdeklődtek a terület iránt. Mivel a spanyolok elsődlegesen a Monarchiát tekintették tárgyalófélnek, és nem kezdtek velük komolyabb tárgyalásokba, ezek az országok az afrikai kontinens más területein kezdtek terjeszkedni. Végül a várakozást elunva a spanyolok tárgyalásokat kezdtek a velük konkurens franciákkal, akik szívesen megszerezték volna Rio de Oro-t, hogy egy összefüggő gyarmatbirodalmat hozhassanak létre Észak-Afrikában.¹²⁹ Azonban Spanyolországban megváltozott a közhan-

¹²¹ HU_MNL_OL_W253_N_223, HU_MNL_OL_W253_N_224. A területet a spanyol koronától ugyanezért az összegért bérelte az időközben gazdasági csődbe került és felszámolt Compania Mercantil Hispano Africana, majd a Compania Transatlantica társaság is.

¹²² HU_MNL_OL_W253_N_213.

¹²³ HU_MNL_OL_W253_N_229, HU_MNL_OL_W253_N_230. Ezt a véleményt osztották Agenor külügyminiszter, Baron Di Pauli volt kereskedelmi miniszter és a Kereskedelmi Minisztérium akkori vezetője, Franz Stibral is. HU_MNL_OL_W253_N_289.

¹²⁴ Még az is felmerült, hogy a spanyolok a britekkel hoznának létre egy közös konzorciumot, de ez a franciák és a németek tiltakozása miatt meghiúsult. HU_MNL_OL_W253_N_0181, HU_MNL_OL_W253_N_0182, HU_MNL_OL_W253_N_0183.

¹²⁵ HU_MNL_OL_W253_N_233, HU_MNL_OL_W253_N_234.

¹²⁶ HU_MNL_OL_W253_N_235.

¹²⁷ Az osztrák–magyar kormányzati szervek tehetetlenségét ebben az ügyben maga Agenor Goluchowski is bírálta, aki a tárgyalásokkal kapcsolatosan az abban résztvevő kormányzati szereplőket „ügyetlenek és nemtörődömmek” nevezte. HU_MNL_OL_W253_N_289.

¹²⁸ HU_MNL_OL_W253_N_214.

¹²⁹ A terület gazdaságpolitikailag csábítóan helyezkedett el Afrika északnyugati partján, kínálkozott a Szudántól nyugatra elterülő hatalmas, kereskedelmileg még kiaknázatlan szaharai térség kereskedelmi központjának. A franciák majd harminc éve kacérkodtak egy kb. 2-3000 kilométerre becsült transz-szaharai vasútvonal Szudán és Timbuktu közötti tervével, de az a tervasztalon maradt. HU_MNL_OL_W253_N_249, HU_MNL_OL_W253_N_250, HU_MNL_OL_W253_N_251; *Starostina* 2010.

gulat, így a kormányzat már nem akarta a területeket mindenáron értékesíteni.¹³⁰ Az arra éhes franciáktól nem tudtak könnyen megszabadulni, akik bár Rio de Orót nem tudták megvenni a spanyoloktól, de rábírták őket, hogy a vitatott hovatarozású Cabo Blanco-félszigetet osszák fel egymás között, ami 1900. június 27-én Párizsban meg is történt.¹³¹ Ezek után a spanyolok végleg feladták a terület értékesítésével kapcsolatos terveiket, amelyet így az 1975-ös kivonulásukig megtartottak.

Konklúzió

A terv több okból is zátonyra futott: egyfelől azért, mert a közös Külügyminisztérium vezetői között nem volt egység abban, hogy az állam milyen módon és szinten vegyen részt az esetleges gyarmat megszerzésében és működtetésében, illetve felmerült, hogy a dualista birodalmat alkotó két állam közül Rio de Oro megszerzése inkább az osztrákok számára járna előnnyel, nem pedig a magyarok számára. Talán ezért történt az, hogy a magyar kormányzat a kezdetektől gyanakodva figyelte a tárgyalásokat és azt az osztrák flottabővítési szándékokkal egybekapcsolta.¹³²

Az esetleges gyarmat megvásárlásához szükséges összeg biztosítása sem volt egyértelmű, annak ellenére, hogy kifejezetten kis összegről lett volna szó. Az állam azt szerette volna, hogy a költségeket a „civil vállalkozók” állják, míg azok erőteljesebb állami szerepvállalást szorgalmaztak. Az ellenérdekelt felek vitái, a finanszírozási kérdések tisztázatlansága miatt végül olyan privát érdeklődők, mint Lichtenstein herceg, Di Pauli kereskedelmi miniszter, az acélgyáros Arthur Krupp, illetve jelentős „londoni osztrák körök” visszaléptek az egyébként kedvező hasznot ígérő vállalkozástól.¹³³

A terv legfőképp a megváltozott spanyol belpolitika miatt hiúsult meg. A vesztes kubai háború utáni letargiából ugyanis a spanyolok kezdtek magukhoz térni és a szegény helyét átvette a nemzeti büszkeség, melynek következtében a spanyoloknak semmiféle szándéka sem volt külföldi társaságoknak vagy államoknak az általuk birtokolt területekből akár egy morzsányit is átengedni.

¹³⁰ HU_MNL_OL_W253_N_0148.

¹³¹ The Geographer Office of the Geographer Bureau of Intelligence and Research: International Boundary Study No. 84 – July 30, 1968, Algeria – Western Sahara (Spanish Sahara) Boundary (Country Codes: AG-WI), <http://fall.fsulawrc.com/collection/LimitsinSeas/IBS084.pdf> (a letöltés időpontja: 2017. november 18.); CIA 1958., HU_MNL_OL_W253_N_0184, HU_MNL_OL_W253_N_0185, HU_MNL_OL_W253_N_0186, HU_MNL_OL_W253_N_0187, HU_MNL_OL_W253_N_0188, HU_MNL_OL_W253_N_0189, HU_MNL_OL_W253_N_0190, HU_MNL_OL_W253_N_0191.

¹³² *Sondhaus* 1994. 147–148. o.

¹³³ *Kolm* 2012.

BIBLIOGRÁFIA

- Abulafia* 2011. *David Abulafia: The Great Sea. A Human History of the Mediterranean.* Oxford, 2011.
- Altic* 2013. *Mira Altic: Austro–Hungarian Pole Expedition and Mapping of the Franz Joseph Land.* In: *Manfred Buchroithner, Nikolas Prechtel, Dirk Burghardt: Cartography from Poletto Pole: Selected Contributions to the XXVI th International Conference of the ICA.* Dresden, 2013.
- Barendse* 2009. *Rene Barendse: Arabian Seas 1700–1763.* Leiden–Boston, 2009.
- Barr–Lüdecke* 2010. *Susan Barr, Cornelia Lüdecke: The History of the International Polar Years (IPYs).* Berlin, 2010.
- Berenger* 2014. *Jean Berenger: The Habsburg Empire 1700–1918.* New York, 2014.
- Besenyő* 2012. *Besenyő János: A nyugat-szaharai válság egy magyar békefenntartó szemével.* Pécs, 2012.
- Búr* 2011. *Búr Gábor: Afrika-történeti tanulmányok. (Mundus Novus.)* Budapest, 2011.
- Cattaruzza* 2002. *Marina Cattaruzza: Population, Dynamics and Economic Change in Trieste and its Hinterland 1850–1914.* In: *Richard Lawton – W. Robert Lee: Population and Society in Western European Port Cities, C.1650–1939.* Liverpool, 2002. 180–182. o.
- Chaudhuri* 2006. *K. N. Chaudhuri: The Trading World of Asia and the English East India Company: 1660–1760.* Cambridge, 2006.
- CIA 1958. CIA: Spanish territorial boundaries in Northwest Africa, 1958. <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP61-00391R000200240015-7.pdf> (A letöltés időpontja: 2017. november 18.)
- Dhondt* 2015. *Frederik Dhondt: Delenda est haec Carthago. The Ostend Company as a Problem of European Great Power Politics (1722–1727).* *Revue Belge de Philologie et d’Histoire Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, XCLIII (2015), No. 2. <https://biblio.ugent.be/publication/5708224/file/5708539.pdf> (A letöltés időpontja: 2017. június 17.)
- Elsie* 2010. *Robert Elsie: Historical Dictionary of Albania.* Plymouth, 2010.
- Elsie* 2014. *Robert Elsie: Traveler, Scholar, Political Adventurer. A Transylvanian Baron at the Birth of Albanian Independence. The Memoirs of Franz Nopcsa.* CEU Press, Budapest–New York, 2014.

- Gotteland* 1972. *Mathieu Gotteland*: The Consequences of World War One on the Austro-Hungarian Imperial Presence in China. https://www.academia.edu/19727979/The_Consequences_of_World_War_One_on_the_Austro-Hungarian_Imperial_Presence_in_China_authors_translation_fr_to_en_ (A letöltés időpontja: 2017. június 27.)
- Gotteland* *Mathieu Gotteland*: Citizenship in a Colonial Context. The Examples of Germany and Austria-Hungary in China. https://www.academia.edu/13156640/Citizenship_in_a_Colonial_Context_The_Examples_of_Germany_and_Austria-Hungary_in_China (A letöltés időpontja: 2017. június 26.)
- Győri* 1935. *Győri Lajos*: A császári és királyi haditengerészet békében és háborúban. Debrecen, 1935. http://mtdaportal.extra.hu/books/gyori_lajos_a_csaszari_es_kiralyi_haditenereszet.pdf (A letöltés időpontja: 2017. június 27.)
- Hallward* 1920. *Hallward N.*: William Bolts. A Dutch Adventurer Under John Company. Cambridge, 1920. <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.54087> (A letöltés időpontja: 2017. június 20.)
- Hochedlinger* 2015. *Michael Hochedlinger*: Austria's Wars of Emergence, 1683–1797. New York, 2015.
- Hodges* 1983. *Tony Hodges*: The Roots of a Desert War. Lawrence Hill, Westport, 1983.
- Horthy* 1953. *Horthy Miklós*: Emlékirataim. Buenos Aires, 1953. http://kapu.biz/kapu_files/file/2015/olv/horthy_emlekirataim.pdf (A letöltés időpontja: 2017. június 26.)
- Hovious* 2013. *Matthew Hovious*: A Somogy család – magyar gyökerek nyomában a 19. századi Spanyolországban. Történelem portál. 2013. <http://tortenelemportal.hu/2013/01/a-somogy-csalad-magyar-gyokerek-nyomaban-a-19-szazadi-spanyolorszagban/> (A letöltés időpontja: 2017. július 10.)
- Hunter* 1886. *William Wilson Hunter*: The Indian Empire. Its People, History, and Products, Asian Educational Services, 1886. <https://archive.org/details/indianempireitsp00huntrich> (A letöltés időpontja: 2017. június 17.)
- Ingrao* 1994. *Charles W. Ingrao*: The Habsburg Monarchy, 1618–1815. Cambridge, 1994.
- Józsa* 1966. *Józsa Sándor*: Kína és az Osztrák–Magyar Monarchia. Budapest, 1966.
- Klein* 1984. *Fritz Klein*: Weltpolitische Ambitionen Österreich-Ungarns vor 1914. *Jahrbuch für Geschichte*, 29. (1984) 263–289. o.

- Kolm* *Evelyn Kolm*: „Die vomgroßen Tischeabfallenden Brosamen”. Kolonial- und Expansionsprojekte Österreich-Ungarns kurz vor dem Ersten Weltkrieg. (Begegnungen Schriftenreihe des Europa Institutes.) Budapest, Bd. 12. 283–298. o. <http://www.europainstitut.hu/index.php/17-begegnungen/403-begegnungen12kolm> (A letöltés időpontja: 2017. június 27.)
- Kopper* 2004. *Martin Kopper*: Austria’s Scientific Contribution to the Observation of the 1874 Transit of Venus. *ASTRONOMICAL HERITAGES: Astronomical Archives and Historic Transits of Venus Journal of Astronomical Data*, 10. (2004) No. 7. 175–210. o. http://articles.adsabs.harvard.edu/cgi-bin/get_file?pdfs/JAD../0010/2004JAD....10..175K.pdf (A letöltés időpontja: 2017. június 26.)
- Krámli* 1998. *Krámli Mihály*: A császári-királyi haditengerészet 1797–1866. *Hadtörténelmi Közlemények*, 111. (1998) <http://epa.oszk.hu/00000/00018/00005/pdf/kramli.pdf> (A letöltés időpontja: 2017. június 20.)
- Kratoska* 2001. *Paul H. Kratoska*: South East Asia, Colonial History: Imperialism before 1800. London and New York, 2001.
- Kristan* 1996. *Markus Kristan*: Oskar Marmorek: Architekt und Zionist, 1863–1909. Wien, 1996.
- Lawrence* 2014. *David Russell Lawrence*: The Naturalist and his „Beautiful Islands”. Charles Morris Woodford in the Western Pacific. Canberra, 2014.
- Loidl* 2012. *S. Loidl*: Kolonialpropaganda und -aktivitäten in Österreich-Ungarn 1885–1915. http://othes.univie.ac.at/23786/1/2012-05-06_9520330.pdf (A letöltés időpontja: 2017. július 10.)
- Lund* 1999. *Erik A. Lund*: War for the Every Day. Generals, Knowledge, and Warfare in Early Modern Europe, 1680–1740. Westport, 1999.
- Mathmur* 1968. *L. P. Mathmur*: History of the Andaman and Nicobar Island (1756–1966). Delhi, 1968.
- Milburn* 1813. *William Milburn*: Oriental Commerce. Containing a Geographical Description of the Principal Places in the East Indies, China, and Japan, with Their Produce, Manufactures, and Trade, Including the Coasting Or Country Trade from Port to Port; also the Rise and Progress of the Trade of the Various European Nations with the Eastern World, Particularly that of the English East India Company from the Discovery of the Passage Round the Cape of Good Hope to the Present Period: with an Account of the Company’s Establishments, Revenues, Debts, Assets, and C. at Home and Abroad. London, 1813.

- Mills* 2003. *William J. Mills*: Exploring Polar Frontiers. A Historical Encyclopedia. Tom. 1. ABC–CLIO, 2003.
- Mückler* 2013. *Hermann Mückler*: Science, Research and Adventure: Austrians in the Pacific Insights into an unusual and mostly unknown aspect of Austrian history. In: Proceedings of the 3rd Stephen Wurm Memorial Lecture, Canberra. Australian National University (ANU), 2013. <https://asiapacific.anu.edu.au/sites/default/files/research/austrpaz-engl-art-aus-nnn.pdf> (A letöltés időpontja: 2017. június 26.)
- Nagy* 2003. *Nagy Miklós Mihály*: Boldog békeidők haditengerészei. Budapest, 2003.
- Newitt* 1995. *Malyn Newitt*: A History of Mozambique. Hong Kong, 1995.
- Nunez* 2015. *Xose-Manoel Nunez*: “Nation-Building and Regional Integration. The Case of the Spanish Empire (1700–1914)”. In: Nationalizing Empires. Ed. *Alexei Miller & Stefan Berger*. Budapest–New York, 2015.
- Rady* 2017. *Martyn Rady*: The Habsburg Empire Oxford, 2017.
- Rezette* 1975. *Robert Rezette*: The Western Sahara and the Frontiers of Morocco. Paris, 1975.
- Roberts* 2013. *J. M. Roberts*: Europe 1880–1945. New York, 2013.
- Robinson* 2017. *Julian Robinson*: Russia unveils its new Arctic military base housing nuclear-ready warplanes and REINDEER-powered special forces as it seeks to claim the region’s huge oil and gas reserves. Dailymail, 18 April 2017. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-43421072/Russia-unveils-new-Arctic-military-base.html> (A letöltés időpontja: 2017. június 26.)
- San Martín* 2010. *Pablo San Martín*: Western Sahara, The Refugee Nation. Wales, 2010.
- Sauer* 2012. *Walter Sauer*: Habsburg Colonial: Austria-Hungary’s Role in European Overseas expansion reconsidered. *Colonial Austria – Austria and the Overseas. Austrian Studies*, 20. (2012) 5–23. o.
- Saxena* 1995. *S. C. Saxena*: Western Sahara, no Alternative to Armed Struggle. Delhi, 1995.
- Scheer* 2015. *Tamara Scheer*: Kitűnő lehetőség nemzeti jelképek kialakítására? Az osztrák–magyar megszálló rendszer a Balkánon és az Adriai-tenger mentén az I. világháború idején. *Világtörténet*, 2015. 3. sz. 419–4336. o.
- Singh* 2006. *Abhay Kumar Singh*: Modern World System and Indian Proto-industrialization: Bengal 1650–1800., New Delhi, 2006.

- Solymos* 2014. *Solymos András*: A Monarchia haditengerészeti politikáját befolyásoló tényezők az I. világháborút megelőző időszakban. *Hadtudomány*, 24. (2014) 1. elektr. sz. / http://real.mtak.hu/18720/1/7_solymos_andras.pdf (A letöltés időpontja: 2017. június 26.)
- Sondhaus* 1994. *Lawrence Sondhaus*: The Naval Policy of Austria-Hungary, 1867–1918. Navalism, Industrial Development, and the Politics of Dualism. West Lafayette, 1994.
- Spilsbury* 1906. *A. Gibbon Spilsbury*: The Tourmaline Expedition – 1906. London, 1906.
- Starostina* 2010. *Natalia Starostina*: Ambiguous Modernity. Representations of French Colonial Railways in the Third Republic. Young Harris College, 2010. <http://hdl.handle.net/2027/spo.0642292.0038.012> (A letöltés időpontja: 2017. november 18.)
- Tafla* 1994. *Bairu Tafla*: Ethiopia and Austria: A History of Their Relations. Wiesbaden, 1994.
- Taylor* 1981. *A. C. J. Taylor*: First International Polar Year, 1882–83, *ARCTIC*, 34. (December 1981) No. 4 <http://pubs.aina.ucalgary.ca/arctic/arctic34-43-370.pdf> (A letöltés időpontja: 2017. június 26.)
- Teixeria* 1966. *FR. Manuel Teixeria*: Count Moric Benyovszky. A Hungarian Crusoe in Asia. *Asia Studies*, 1966. <http://asj.upd.edu.ph/media-box/archive/ASJ-04-01-1966/teixeira-moric-benyovsky-04-01-66.pdf> (A letöltés időpontja: 2017. június 20.)
- Thompson – Adloff* 1980. *Virginia Thompson – Richard Adloff*: The Western Saharans, Background to Conflict. New Jersey, 1980.
- Turcsányi – Hegedűs – Bán* 2016. *Turcsányi Károly – Hegedűs Ernő – Bán Attila*: A nagyhatalmak tengeri hadviselése az elöltöltő fegyverek korában (1648–1866). III. rész. *Hadtudományi Szemle*, IX. (2016) 3. sz. http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2016/2016_3/16_3_hm_turcsanyi2.pdf (A letöltés időpontja: 2017. június 17.)
- Ulrich* 2010. *Jörg Ulrich*: Friedrich Loofsin Halle. Berlin, 2010.
- Vego* 2013. *Milan Vego*: Austro-Hungarian Naval Policy, 1904–1914. New York, 2013.
- Wendt* 2016. *Helge Wendt*: Central European Missionaries in Sudan. Geopolitics and Alternative Colonialism in Mid-Nineteenth Century Africa. http://temp.acadeuro.wroclaw.pl/wp-content/uploads/2016/09/Wendt.Wroclaw2016_Text_finale.pdf (A letöltés időpontja: 2017. június 21.)

János Besenyő

THE POSSIBLE AFRICAN COLONY OF THE AUSTRO-HUNGARIAN EMPIRE:
RIO DE ORO

(Abstract)

Most people believe that the Austro-Hungarian Empire played no role in African colonization, and it only extended its sphere of influence to the Balkans and later had some influence in China. The Empire did not activate itself even in the 1900s, when all European great powers did its best to get as much territories in Africa as possible. Austria-Hungary was left out in most debates about colonization, but the Conference of Vienna of 1814-15 was an exception, since the state played the role of the host. Based on all of this, it seems to be believable that the Dual Monarchy was simply not intrigued in colonization, although the activities of the explorers of the state who toured the Eastern part of Africa make the issue more transparent: for example, Sámuel Teleki, the Jesuit missionaries or Emil Holub also called the “Austrian Livingstone” who planned to send Austrian settlers to Africa. More and more, until now unpublished archival sources are explore that prove that Austria-Hungary made real steps in order to occupy territories in the black continent. Since they were unable to militarily carry out the mission, they tried to buy the area of Rio de Oro (the contemporary West Sahara) from Spain. However, the nearly two-year-long negotiations failed, and the Empire lost its last chance to get an African colony. The research paper introduces the colonization efforts, the way to, the procession and the failure of the negotiations.

János Besenyő

EINE MÖGLICHE AFRIKANISCHE KOLONIE DER ÖSTERREICHISCH-UNGARISCHEN
MONARCHIE: RIO DE ORO

(Resümee)

Die meisten sind der Ansicht, dass die Österreichisch-Ungarische Monarchie keine Rolle in der afrikanischen Kolonisation spielte und lediglich Interessen in ihrer Interessenssphäre auf dem Balkan und später in China hatte. Nicht einmal in den 1900er Jahren wurde sie aktiv, als bereits alle europäischen Großmächte bestrebt waren, möglichst viele Gebiete in Afrika zu ergattern. Der Staatenverbund wurde in der Mehrheit der Fälle aus den Kolonisationsdiskussionen ausgelassen, mit Ausnahme der Wiener Konferenz des Jahres 1804/05, als er die Rolle des Gastgebers innehatte. Aufgrund dessen ist es glaubhaft, dass die Monarchie überhaupt nicht an den Kolonisationsbestrebungen interessiert war, doch das Bild wird ein wenig durch die Entdecker des Staatenverbundes nuanciert, die den östlichen Teil Afrikas bereist hatten. So wie zum Beispiel Sámuel Teleki, die in den Süd-Sudan entsandten Jesuiten-Missionare oder der auch als „österreichischer Livingstone“ bezeichnete Emil Holub, der vorhatte, Österreicher in Afrika anzusiedeln. Es kommen immer mehr, bislang unveröffentlichte Archivquellen zum Vorschein, die belegen, dass die Monarchie tatsächliche Schritte unternahm, um auf dem schwarzen Kontinent an Gebiete

zu kommen. Da sie dies aus militärischer Sicht nicht ausführen konnte, wollte sie das Gebiet von Rio de Oro (die heutige West-Sahara) von den Spaniern durch Kauf erwerben. Die beinahe zwei Jahre andauernden Verhandlungen scheiterten jedoch, sodass die Monarchie auch ihre letzte Chance verlor, an eine afrikanische Kolonie zu kommen. Der vorliegende Artikel stellt die Kolonisationsbestrebungen der Monarchie sowie den zu den Verhandlungen führenden Weg, den Verlauf und schließlich das Scheitern dieser vor.

JÁNOS BESENYŐ

RIO DE ORO, LA COLONIE AFRICAINE POTENTIELLE DE LA MONARCHIE
AUSTRO-HONGROISE

(Résumé)

Beaucoup pensent que la Monarchie austro-hongroise n'a joué aucun rôle dans la colonisation de l'Afrique et qu'elle n'avait des intérêts que dans sa sphère d'influence dans les Balkans et plus tard en Chine. Certes, la Monarchie n'était pas active dans les années 1900 non plus, alors que toutes les grandes puissances européennes cherchaient à conquérir le plus de territoires possibles en Afrique. Dans la plupart des cas, la Monarchie n'était pas associée aux discussions sur la colonisation à l'exception de la Conférence de Vienne de 1804–1805 qu'elle a accueillie sur son sol. Tout ceci laisse présumer que la Monarchie n'avait aucune ambition colonisatrice, mais ce constat est nuancé par l'activité des explorateurs de l'Autriche-Hongrie qui ont parcouru la partie orientale de l'Afrique, notamment Sámuel Teleki, les missionnaires jésuites envoyés dans le Sud du Soudan ou encore le « Livingstone autrichien » Emil Holub qui envisageait d'installer des colons autrichiens en Afrique. De plus en plus de sources d'archives inédites sont découvertes qui prouvent que la Monarchie a fait des démarches pour avoir une colonie sur le continent noir. Comme elle n'était pas en mesure de l'acquérir par la force, elle souhaitait acheter aux Espagnols le territoire de Rio de Oro (aujourd'hui Sahara occidental). Néanmoins, les négociations de près de deux ans se sont soldées par un échec et la Monarchie a perdu sa dernière chance d'accéder à une colonie africaine. Cette publication présente les ambitions colonisatrices de la Monarchie, ainsi que le contexte, le déroulement et l'échec des négociations.

Янош Бешенё

ВОЗМОЖНАЯ АФРИКАНСКАЯ КОЛОНИЯ АВСТРО-ВЕНГЕРСКОЙ МОНАРХИИ:
РИО-ДЕ-ОРО

(Резюме)

Большинство людей думает, что Австро-Венгерская Монархия не играла роль в африканской колонизации, она имела только единственную заинтересованность в балканской сфере, а затем в Китае. Даже в 1900-х годах Монархия не активизировалась, когда все великие державы Европы стремились к тому, чтобы как можно больше территорий завоевать в Африке. В большинстве случаев государственная формация была исключена из дискуссий связанных с колонизацией, за исключе-

нием Венской конференции 1804/05 г., на которой Монархия выполняла роль хозяина. Исходя из этого, может показаться, что Монархия совершенно не была заинтересована в колонизаторских стремлениях, хотя картина была более оттененной из-за того что первооткрыватели государственной формации объездили всю восточную часть Африки, такие например как Самуэль Телеки, посланные в Южный Судан миссионеры-иезуиты или Эмиль Голуб, часто называемый как «Австрийский Ливингстон», чьи планы включали переселение австрийских колонистов в Африку. Появляется все больше таких, до сих пор неопубликованных архивных источников, которые доказывают, что Монархия предприняла реальные шаги для приобретения территории на Черном континенте. Поскольку Монархия не смогла достичь этого военным путём, она хотела получить территорию путём покупки у испанцев Рио-де-Оро (сегодняшняя Западная Сахара). Однако переговоры длившиеся в течении почти двух лет закончились неудачей, поэтому Монархия потеряла свой последний шанс получить доступ к африканским колониям. В этой статье читатель может ознакомиться с колониальными стремлениями Монархии и также с путём, ведущим к этим переговорам, ходом переговоров и провалом переговоров.